

עוול מדויק

הרג אזרחים תושבי רצועת עזה בטילים שנורו מתוך מטוס ללא טייס

Copyright © 2009 Human Rights Watch
All rights reserved.
Printed in the United States of America
ISBN: 1-56432-494-X
Cover design by Rafael Jimenez

Human Rights Watch
350 Fifth Avenue, 34th floor
New York, NY 10118-3299 USA
Tel: +1 212 290 4700, Fax: +1 212 736 1300
hrwnyc@hrw.org

Poststraße 4-5
10178 Berlin, Germany
Tel: +49 30 2593 06-10, Fax: +49 30 2593 0629
berlin@hrw.org

Avenue des Gaulois, 7
1040 Brussels, Belgium
Tel: + 32 (2) 732 2009, Fax: + 32 (2) 732 0471
hrwbe@hrw.org

64-66 Rue de Lausanne
1202 Geneva, Switzerland
Tel: +41 22 738 0481, Fax: +41 22 738 1791
hrwgva@hrw.org

2-12 Pentonville Road, 2nd Floor
London N1 9HF, UK
Tel: +44 20 7713 1995, Fax: +44 20 7713 1800
hrwuk@hrw.org

27 Rue de Lisbonne
75008 Paris, France
Tel: +33 (1)43 59 55 35, Fax: +33 (1) 43 59 55 22
paris@hrw.org

1630 Connecticut Avenue, N.W., Suite 500
Washington, DC 20009 USA
Tel: +1 202 612 4321, Fax: +1 202 612 4333
hrwdc@hrw.org

Web Site Address: <http://www.hrw.org>

עוול מדויק

הרג אזרחים תושבי רצועת עזה בטילים שנורו מתוך מטוס ללא טייס

1..... מפות

3..... א. רקע

8..... מתודולוגיה

10..... ב. מהו מל"ט

14..... ג. התקפות צה"ל על אזרחים באמצעות מל"טים

14..... המכללה הטכנית של עזה, העיר עזה

17..... המסגרייה של משפחת סמור, ג'באליא

20..... בית משפחת אל-משראווי, העיר עזה

22..... בית משפחת אל-חבש, א-שעף, העיר עזה

23..... בית משפחת עלאו, א-שעף, העיר עזה

24..... בית הספר היסודי אסמא של אונר"א, העיר עזה

29..... ד. סטנדרטים משפטיים בינלאומיים

31..... ה. המלצות

31..... לממשלת ישראל

32..... תודות

33..... נספח: מכתב מארגון Human Rights Watch לצה"ל

מפות

© 2009 Human Rights Watch

א. רקע

במהלך הקרבות שהתנהלו לאחרונה ברצועת עזה, בין ה-27 בדצמבר 2008 ל-18 בינואר 2009, הרג צה"ל עשרות אזרחים פלשתינאים באחד מכלי הנשק המדויקים ביותר העומדים לרשותו: טילים המשוגרים מכלי טיס בלתי מאויש (כטב"מ), הידוע יותר בכינויו "מטוס ללא טייס" או מל"ט. כוחות ישראלים השתמשו במגוון של כלי נשק ברצועת עזה. בנוסף לתחמושת הפוגעת באזורים נרחבים, דוגמת ארטילריה נפיצה ופגזי ארטילריה המכילים זרחן לבן, השתמשה ישראל במל"טים לצורך פגיעה מדויקת במטרה בהתקפות שהביאו להרג ולפציעתם של אזרחים.

מומחי צבא בכל העולם שיבחו את הטילים המשוגרים ממל"טים על הדיוק הכירורגי שלהם, משום שיש בו כדי למזער את הפגיעה באזרחים. השימוש בנשק זה מתפשט במהירות, ונעשה גם בידי ארה"ב באפגניסטן ובפקיסטן, בין השאר משום שנשק זה אינו מסכן במישרין את חיילי הצבא התוקף.

עם זאת, מן המחקר שערך ארגון Human Rights Watch ברצועת עזה עולה כי מל"טים, בדומה לרובי צלפים, חוסכים פגיעה באזרחים רק ככל שמפעיליהם נוקטים אמצעי זהירות בעת שימושם. למרות דיוק וריכוז הרדיוס של פיצוץ הטיל שמטרתו צימצום מספר האזרחים הנפגעים, בחירתה של ישראל במטרות ברצועת עזה הובילה לאובדן חייהם של אזרחים רבים.

מניינם הכולל והמדויק של אזרחי עזה שנהרגו בידי טילים שנורו ממל"טים עדיין אינו ידוע. ארגונים ישראליים ופלשתיניים לזכויות האדם – בצלם, המרכז הפלשתיני לזכויות האדם, ומרכז אל-מזאן לזכויות האדם – ביחד דיווחו על 42 התקפות ממל"טים שנהרגו בהן 87 אזרחים.¹ ארגון אמנסטי אינטרנשיונל מסר לכלי התקשורת כי הוא תיעד את מותם של 48 אזרחים שנפגעו מירי מל"טים, וכי מספר זה איננו מייצג את סך כל הנפגעים.²

דו"ח זה מתמקד בשש התקפות שישראל ביצעה באמצעות מל"טים, שבהן נהרגו בסך הכול 29 אזרחים, שמונה מהם ילדים. הדו"ח מבוסס על ראיונות עם קורבנות ועדי ראיה, על תחקירים באתרים שהותקפו, על דיווחי לחימה שפורסמו ע"י צה"ל וכלי התקשורת ואחד הדו"חות מבוסס על סרטון וידאו של אחת ההתקפות

¹ ראו את אתרי האינטרנט של בצלם (<http://www.btselem.org/Hebrew/>), המרכז הפלשתיני לזכויות האדם (<http://www.pchrgaza.org/>), ומרכז אל-מזאן לזכויות האדם (<http://www.mezan.org/en/>).

² אמנסטי אינטרנשיונל צוטט בקטע וידאו שהופק על-ידי עיתון הגרדיאן הבריטי. ראו "Cut to Pieces: the Family Drinking Tea in a Compound," <http://www.guardian.co.uk/world/series/gaza-war-crimes-investigation> (גישה לאתר ביום 26 באפריל 2009). אמנסטי אינטרנשיונל גם פרסם רשומת בלוג שעסקה בשימוש ישראל בטיילים המשוגרים ממל"טים. ראו Amnesty International Livewire, "Faulty Intelligence, Wanton Recklessness, or a Combination of the Two," February 1, 2009, (<http://livewire.amnesty.org/2009/02/02/faulty-intelligence-wanton-recklessness-or-a-combination-of-the-two/>) (כניסה לאתר ב-29 באפריל 2009). לאחר מכן שלח אמנסטי אינטרנשיונל לארגון Human Rights Watch את שמותיהם של 58 אזרחים שלפי הבנתו נהרגו מירי מל"טים.

שנלקח ע"י צה"ל. ארגון Human Rights Watch קבע כי בכל ההתקפות הללו כיוון צה"ל את הירי על אנשים שהתברר לאחר מכן כי הנם אזרחים. באף אחד מן המקרים לא מצא ארגון Human Rights Watch ראיות לכך שלוחמים פלשתינאים נכחו בסביבתו הקרובה של מקום הפגיעה בזמן ההתקפה. אף מטרה לא נעה במהירות ולא עזבה את האזור, כך שלמפעילי המל"ט היה די זמן לקבוע האם הם צופים באזרחים או בלוחמים, וגם אם לא יכלו להבחין בין אזרחים לבין לוחמים, הרי היה ביכולתם לנצור את האש.

ניתן להניח כי בכל אחת מן התקריות שארגון Human Rights Watch בחן קרה אחד משני דברים: או שכוחות ישראל לא נקטו בכל הצעדים האפשריים כדי לוודא כי המטרות היו לוחמים, ככל הנראה משום שנקבע סף נמוך – ובלתי-קביל – לאימות המידע לפני ביצוע התקפה; או שלא הבחינו בין אזרחים לבין לוחמים ולא דאגו לכוון את ההתקפה רק נגד אלה האחרונים. בשל כך, הפרו התקפות אלה את המשפט ההומניטארי הבינלאומי (דיני המלחמה).

הפרות אלה שערורייתיות במיוחד נוכח היכולת הטכנולוגית של המל"טים ושל הטילים המשוגרים מהם. מל"טים ישראליים מצוידים במצלמות ברזולוציה גבוהה ובחיישנים מתקדמים המאפשרים למפעיליהם לחזות בפירוט באובייקטים על הקרקע הן ביום והן בלילה. אחד ממפעילי המל"טים שהטיס כלים אלה במשימות בשמי רצועת עזה במהלך הקרבות האחרונים אמר בראיון למגזין ישראלי העוסק בענייני צבא כי יכול הוא היה להבחין בצבעי בגדים, במכשיר קשר גדול ובכלי נשק. בנוסף לכך, הטיל המשוגר מן המל"ט גם הוא נושא עליו מצלמות המאפשרות למפעיל לצפות במטרה מרגע הירי ועד לפגיעה. אם לאחר הירי מתעורר ספק לגבי המטרה, מפעיל המל"ט יכול להסיט את הטיל ממסלולו. בהינתן יכולת חזותית מתקדמת זו, מפעילי מל"טים הנוהגים מידה מספקת של זהירות ודאי היו מסוגלים להבחין בין מטרות לגיטימיות לבין אזרחים.

בצבאות מודרניים, המל"ט מופעל בדרך כלל בידי טייס המוצב על הקרקע ומטיס אותו ובידי מפעיל הסורק את הקרקע באמצעות החיישנים כדי לאתר מטרות. המפעילים יכולים להיוועץ במשפטנים צבאיים העוזרים לקבוע אם מטרה מסוימת היא לגיטימית. המל"טים טסים באיטיות ושוהים באוויר זמן ממושך (עד 24 שעות). לכן, הם יכולים לשוטט מעל שדה קרב במשך שעות בכל פעם מבלי לסכן כלל את הטייס ואת המפעיל. טכנולוגיה זו מאפשרת לקבל החלטה על פגיעה במטרה מסוימת על יסוד צפייה מרחוק. אף על פי שארגון Human Rights Watch אינו מכיר את הנהלים המדויקים של צה"ל, בצבאות רבים מוסכם כי דפוס פעולה זה הנו הטוב ביותר.

חרף יכולת טכנולוגית זו, ששת המקרים המתועדים כאן מצביעים על כך ששוב ושוב לא דאג צה"ל לוודא כי מטרותיו היוו מטרות צבאיות. אף כי ידוע שבהתקפות אחרות נהרגו לוחמים פלשתינאים מטילים ששוגרו ממל"טים (לפעמים בנוסף לאזרחים רבים), ההתקפות שנבחנו כאן בוצעו כולן הרחק מאזורים שבהם התנהלו קרבות בין כוחות ישראליים ופלשתינאים, ועדי ראיה רבים מסרו כי לא היו לוחמים פלשתינאים בקרבת

אזורים אלה בזמן ההתקפה.³ מכאן שלרשות מפעיל המל"ט עמד הזמן הדרוש לבחון את הלגיטימיות של המטרה מבלי שיגדיל את הסכנה שנשקפה לחיילים על הקרקע.

באחת ההתקפות, שבוצעה בשעות היום, ב-27 בדצמבר, יומו הראשון של המבצע, פגע טיל ששוגר ממל"ט בקבוצת סטודנטים שחיכו לאוטובוס במרכז העיר עזה, בעברו השני של רחוב שבו נמצאת מפקדת סוכנות האו"ם לפליטים פלשתינאים, אונר"א. בהתקפה נהרגו תשעה סטודנטים, שתיים מהם נשים, ושלושה אזרחים נוספים. צה"ל לא הסביר מדוע תקף את הקבוצה ברחוב מרכזי וסואן, מבלי שנודע על כל פעילות צבאית שבוצעה באזור זה בזמן ההתקפה.

יומיים לאחר מכן פגע טיל שנורה ממל"ט במשאית מחוץ למסגרייה ממזרח למחנה הפליטים ג'באליא, שבצפון הרצועה. בהתקפה נהרגו תשעה אזרחים, שלושה מהם ילדים. מיד לאחר מכן פרסם צה"ל קטע וידאו של ההתקפה (שככל הנראה צולם במצלמה שהותקנה על המל"ט) וטען כי הגברים עסקו בהעמסה של רקטות גראד על המשאית. אולם, קטע הוידאו מעלה חשש שהמשאית לא היוותה מטרה צבאית. חשש זה היה צריך להביא את מפעיל המל"ט להימנע משיגור הטיל. ליתר דיוק, בקטע הוידאו נראים גברים מעמיסים על משאית בעלת מכולה פתוחה אובייקטים בצורת גליל, קצרים באופן משמעותי מרקטות גראד (שאורכן כמעט שלושה מטרים ולפיכך הן גבוהות מכל גבר וארוכות מרוחבו של כלי הרכב שעליו הועמסו הגלילים לרוחב, משאית מסוג מרצדס-בנץ 410). מחקר שבוצע באתר הפגיעה חשף כי מדובר היה במכלי חמצן. לבסוף, צה"ל הודה בכך, אך טען כי ארבעה מתוך שמונת ההרוגים היו "פעילי חמאס", מבלי לספק כל ראיות התומכות בכך.

במקרה אחר, בליל ה-5 בינואר פגע טיל ששוגר ממל"ט בבית הספר היסודי "אסמא", שבעיר עזה, אשר מנוהל ע"י האו"ם. באותו לילה ניתן במבנה זה מחסה לכ-400 עקורים. מפגיעת הטיל נהרגו שלושה צעירים בני משפחת סולטאן בעת שהשתמשו בחדר השירותים של בית הספר. אין כל ראיות לכך שבוצעה פעילות צבאית כלשהי באזור זה בזמן ההתקפה. בית הספר סומן באמצעות סימנים מוארים, והאו"ם סיפק לצה"ל מבעוד מועד את נקודות הציון של כל בתי הספר והמתקנים האחרים שהוא מפעיל ברצועה.

בשלוש ההתקפות הנוספות המתוארות בדו"ח זה נפגעו ילדים, בגילים שבין 6 ל-16, בעת ששיחקו על גגות של בניינים באזורי מגורים. שישה מהם נהרגו ושישה נוספים נפצעו. ארגון Human Rights Watch לא מצא כל ראיות לכך שהילדים השתתפו בלחימה, לדוגמה על-ידי ביצוע תצפיות לצורך טיווח ארטילרי עבור חמאס, על-ידי דיווח על מיקומם של כוחות צה"ל לשם התקפה, או על-ידי ניסיון לירות רקטה מן הגג. נהפוך הוא, כל שלוש ההתקפות בוצעו בימים הראשונים למבצע הקרקעי של צה"ל, לפני שכוחות ישראליים התקרבו לשכונות המרכזיות של העיר עזה, כך שלא היה צורך בתצפיתנים לכיוון ירי. בנוסף לכך, ארגון Human Rights Watch לא מצא כל ראיות לפעילות צבאית באזורים אלה בזמן ההתקפות, כולל ירי רקטות מן הגגות. כפי שצוין לעיל, היכולת החזותית של המל"טים ושל הטילים הייתה צריכה לאפשר למפעילים להבחין בבירור

³ במקרה אחד שנחקר על-ידי ארגון Human Rights Watch, טיל שנורה ממל"ט פגע במסגד אבראהים אל-מקדאמה בג'באליא, בזמן תפילת אחר הצהריים. מן ההתקפה, שבוצעה ב-3 בינואר, נהרגו שני חברי הזרוע הצבאית של חמאס ו-13 אזרחים, ארבעה מתוכם ילדים. לפחות 25 אזרחים נפצעו.

בכך שלא היו בנמצא כלי נשק על הגגות הללו וכי המטרות היו ילדים שעסקו במשחק. בהיעדר מטרה צבאית לגיטימית, אסור היה למפעילי המל"טים לירות.

ארגון Human Rights Watch בחן את כל אתרי ההתקפות הנסקרים בדו"ח זה. בכל המקרים, סימני פגיעת הטיל ודפוס פיזור הרסיסים התאימו לטילים מסוג "ספייק" המיוצרים בישראל, שהפיצוץ שלהם מרוכז והם מתיזים מתוכם רסיסים קטנטנים בצורת קובייה למרחק של עד עשרים מטר.⁴ לכלי נשק אחרים שהשימוש בהם נפוץ, כמו טילי "הלפיר" נגד טנקים וטילי "TOW" הנורים ממסוקים אין דפוס פיזור רסיסים כזה. ארגון Human Rights Watch גם מצא מעגלים מודפסים וחלקים אחרים התואמים לטיל מסוג "ספייק". בכמה מן הפצועים ניכרו סימני פגיעה שנגרמו מרסיסים בצורת קובייה, ובמקרה אחד ניכר בצילומי הרנטגן כי קוביות מתכת השתקעו ברגלו ובחזהו של הקורבן. קורבנות ועדי ראיה אף דיווחו על כך שלפני ההתקפה שמעו מעל ראשם את הזמזום הטיפוסי של מל"ט, המכונה בקרב הפלשתינאים "זנאנה".

כל שש ההתקפות בוצעו באזורים המאוכלסים בצפיפות, כולל במרכז העיר עזה. חמש מן ההתקפות בוצעו לאור יום, בעת שאזרחים עסקו בקניות, חזרו מבתי הספר או עסקו בפעולות יומיומיות אחרות. סביר להניח שלא היו עוסקים בפעולות אלה, לו נכחו באזור זה באותו זמן לוחמים פלשתינאים שעסקו בירי רקטות לשטח ישראל או ניהלו קרב עם חיילים ישראלים.

דו"ח זה אינו בוחן את התקפת המל"ט שהביאה למספר הנפגעים הגבוה ביותר במהלך המבצע הישראלי: ההתקפה שבוצעה ב-27 בדצמבר על מפקדת המשטרה בעיר עזה שבה נהרגו ארבעים אנשים, כולל כמה עשרות צוערים בטקס הסיום שלהם. הזמן המוגבל שעמד לרשות Human Rights Watch ברצועת עזה לא אפשר לארגון לקיים חקירה מלאה שתקבע כמה מן ההרוגים היו שוטרים שביצעו תפקידים אזרחיים ולכן לא היו מטרות צבאיות לגיטימיות, וכמה מהם היו מעורבים בפעילות צבאית. כמו כן, לא עלה בידו של הארגון לברר אם בית הספר לשוטרים מילא תפקיד צבאי שהפך אותו למטרה צבאית לגיטימית.⁵

ב-12 במארס 2009 שיגר ארגון Human Rights Watch לצה"ל רשימה של שאלות מפורטות על אודות השימוש של ישראל במל"טים ובטילים המשוגרים מהם, כולל שאלות ספציפיות על המקרים המופיעים בדו"ח זה. נכון ל-3 ביוני, צה"ל טרם ענה. השאלות לצה"ל מצורפות כנספח לדו"ח זה. כמו כן, צה"ל סרב שוב ושוב להיפגש עם נציגי ארגון Human Rights Watch כדי לדון במקרים המובאים כאן, כמו גם בנושאים אחרים הקשורים להתנהלותם של ישראל ושל המאס במהלך המבצע, שצה"ל כינה "מבצע עופרת יצוקה".

⁴ ייתכן שצה"ל השתמש בטילי "נמרוד" או בטילי "הלפיר" AGM-114K2A; עם זאת, טילים מסוג "נמרוד" כבדים מדי לחלק מן המל"טים של ישראל, אלא אם מכניסים בהם שינויים משמעותיים. בנוסף לכך, ארגון Human Rights Watch לא מצא שאריות של טילי "הלפיר" באף אחת מהזירות שנבחנו לצורך דו"ח זה.

⁵ לפי דיני המלחמה, שוטרים הם אזרחים ותחנות משטרה הן אובייקטים אזרחיים, אלא אם השוטרים הם לוחמים סדירים או שהם משתתפים בלחימה במישורין, או אם בתחנת המשטרה נעשה שימוש לצרכים צבאיים, כמו צבירת כלי נשק המשמשים בקרבות. נכון להיום, ישראל לא הציגה כל ראיה שתצדיק את ההתקפה.

בהצהרות פומביות דחו דוברים ישראלים רשמיים האשמות בדבר הרג לא חוקי של אזרחים בטענה שצה"ל הזהיר מראש את האוכלוסייה האזרחית של עזה באמצעות פיזור עלונים, באמצעות שיחות טלפון ובאמצעות פריצה לשידורי רדיו וטלוויזיה.⁶ המשפט ההומניטארי הבינלאומי מעודד כוחות מזוינים להזהיר מבעוד מועד מפני התקפות, ככל שהדבר אפשרי, אך על האזהרות להיות "אפקטיביות". אזהרות צה"ל ברצועת עזה היו מעורפלות מדיי, ולעיתים מזומנות פנו באופן כללי ל"תושבי האזור". עלונים פוזרו מגובה רב ועל פני אזורים נרחבים; תושבים רבים של רצועת עזה אמרו לארגון Human Rights Watch שלא התייחסו לעלונים משום שהיו מורגלים בהם ובשל תפוצתם הנרחבת. בנוסף לכך, לעיתים קרובות לא הכילו האזהרות הנחיות עבור האזרחים בדבר הצעדים שעליהם לנקוט או המקומות שבהם יוכלו למצוא מקלט לאחר שיכרחו מבתיהם. עם תחילת המבצע הקרקעי ב-3 בינואר, הזהיר צה"ל את התושבים "לעבור למרכזי ערים", אבל אז הותקפו כמה מרכזי ערים, כמו אלה של עזה, בית לאהיה וג'באליא, למשל בשתיים מן התקריות המתועדות בדו"ח זה. בסופו של דבר, בהינתן הסגר המוטל על גבולותיה של רצועת עזה, לתושביה לא היה אף מקום בטוח לברוח אליו. סגר זה נאכף בעיקר על-ידי ישראל, אך גם על-ידי מצרים בדרום. לבסוף, גם לאחר פרסום האזהרות, המשפט ההומניטארי הבינלאומי מחייב את הכוחות התוקפים לנקוט בכל אמצעי הזהירות האפשריים כדי למנוע פגיעה בחיי אזרחים וברכושם. אם כוח תוקף פרסם אזהרה מבעוד מועד, אין עובדה זו כשהיא לעצמה פוטרת אותו מחובותיו כלפי האזרחים; אסור לכוחות תוקפים לצאת מנקודת הנחה שכל האנשים שנותרו באזור כלשהו לאחר שפורסמה אזהרה הם מטרות לגיטימיות להתקפה.

ממשלת ישראל מחויבת מכוח המשפט הבינלאומי לחקור הפרות קשות של דיני המלחמה. אנשים שהפרו את דיני המלחמה בכוונה פלילית – כלומר, במכוון או מתוך פזיזות או חוסר זהירות – הריהם אחראים לפשעי מלחמה. דיני המלחמה הנוגעים למל"טים דוגמת אלה המשמשים את צה"ל זהים לאלה הנוגעים למערכות נשק אחרות. יש להעמיד לדין משמעותי או פלילי, לפי הנסיבות, אנשי צבא או אזרחים שנמצא כי הם אחראים לביצוע התקפות לא חוקיות באמצעות מל"טים או כי הורו על ביצוע התקפות כאלה.

בנוסף לכך, היות שבהתקפות טילים ששוגרו ממל"טים במהלך העימותים האחרונים נפגעו אזרחים שוב ושוב, על צה"ל לערוך חקירה כללית יותר בדבר השימוש בנשק זה ולנקוט בכל הצעדים הנחוצים כדי לוודא כי גורמים הקשורים באופן מיוחד למל"טים או לטילים המותקנים עליהם אינם מביאים לפגיעה באזרחים או להפרה של דיני המלחמה. בהינתן טבעו של הנשק הזה, שהנו מבחין ביותר, יש לבדוק במסגרת חקירה זו כל פעולה צבאית של ירי טילים ממל"טים שהביאה לפציעתם או למותם של אזרחים. בכלל זה יש לבחון ולנתח את סרטון הווידאו שצולם ממצלמת הירי בכל אחת מן ההתקפות.

עד כה לא הפגין צה"ל כל כוונה לבחון באובייקטיביות את פעולותיו במהלך "מבצע חומת מגן". ב-22 באפריל פרסם צה"ל ממצאי תחקירים פנימיים, שלפיהם פעלו כוחות צה"ל "בהתאם לכללי המשפט

⁶ כדי לצפות באזהרות השונות של צה"ל או להאזין להן, ראו את אתר משרד החוץ הישראלי, http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Communiques/2009/IDF_warns_Gaza_population_7-Jan-2009.htm (כניסה לאתר ב-6 באפריל 2009).

הבינלאומי" במהלך העימותים, וכי "מספר לא גדול" של תקריות "בלתי-נמנעות" אירעו בשל "טעויות ושגיאות מודיעיניות או מבצעיות".

היות שישראל וחמאס נמנעו לאורך זמן מקיום חקירות נטולות משוא פנים של האשמות בדבר הפרה של דיני המלחמה על-ידי כוחותיהם, קרא ארגון Human Rights Watch לקיום חקירה עצמאית בינלאומית ונטולת פניות של הפרות של שני הצדדים בקרבות בעזה ובדרום ישראל. ב-12 בינואר הצביעה מועצת זכויות האדם של האו"ם בעד קיום חקירה רק בדבר הפרות ישראליות נגד פלשתינאים – החלטה שארגון Human Rights Watch ביקר וקבע כי הנה חד-צדדית.⁷ אך במשא ומתן שהתקיים בהמשך התגבש צוות חקירה מכובד ביותר, עם תחום פעילות מאוזן: "לחקור את כל ההפרות של משפט זכויות האדם הבינלאומי ושל המשפט ההומניטארי הבינלאומי שייתכן שבוצעו בכל זמן שהוא סביב הפעולות הצבאיות שהתנהלו ברצועת עזה בין ה-27 בדצמבר 2008 ל-18 בינואר 2009, לפניהן, במהלכן או אחריהן".⁸ בראש צוות החקירה עומד השופט ריצ'רד גולדסטון מדרום אפריקה, שהיה התובע הראשי בבתי הדין הבינלאומיים לפשעי מלחמה ביוגוסלביה לשעבר וברואנדה. שר החוץ הישראלי אביגדור ליברמן הודיע כי ישראל לא תשתף פעולה עם חקירת גולדסטון כיוון שמועצת זכויות האדם של האו"ם מוטה נגד ישראל. חמאס הודיע כי בכוונתו לשתף פעולה.

הן על ישראל והן על חמאס לשתף פעולה עם ועדת גולדסטון. בכל הנוגע לטילים שנורו ממל"טים, על ישראל לספק לוועדה את חומר הווידאו ותיעוד אחר של התקפות שביצעה שבהן נפצעו או נהרגו אזרחים. על שני סוגי המל"טים מתוצרת ישראל, "הרמס" ו"הרון", שישראל השתמשה בהם ברצועת עזה, מותקן ציוד המקליט את כל מה שהמפעיל צופה בו. העברת ההקלטות תשפוך אור על שאלת הציות של צה"ל לדיני המלחמה בהתקפות שבהן נהרגו אזרחים.

מתודולוגיה

במהלך הפעולות הצבאיות הנרחבות ברצועת עזה, בין ה-27 בדצמבר 2008 ל-18 בינואר 2009, אסרה ישראל על אנשי תקשורת ועל נציגים של ארגוני זכויות האדם להיכנס לרצועת עזה. גם מצרים חסמה את הגישה דרך רפיח, שנמצאת על הגבול בין הרצועה למצרים. בהיעדר יכולת להיכנס לעזה שהו חוקרי Human Rights Watch בצד הישראלי של קו שביתת הנשק משנת 1948 ("הקו הירוק"). ב-9, ב-10 וב-15 בינואר חזו חוקרי הארגון במל"טים של צה"ל שנפרשו בשמי צפון הרצועה.

ב-21 בינואר נכנסו חוקרי Human Rights Watch לרצועת עזה דרך מעבר רפיח, שהו בה במשך 14 יום וחקרו את ניהול העימות על-ידי שני הצדדים, כמו-גם את הנזק שנגרם לאזרחים ולאובייקטים אזרחיים. בתקופה זו, בנוסף למחקר שבוצע בנושאים אחרים, תיעדו החוקרים שש התקפות נפרדות שבהן שוגרו טילים

Human Rights Watch, "UN Human Rights Council Approves Gaza Inquiry," January 13, 2009,⁷ <http://www.hrw.org/en/news/2009/01/13/un-human-rights-council-approves-gaza-inquiry>.

United Nations Fact Finding Mission on the Gaza Conflict, "Public Advance Notice," May 25, 2009,⁸ http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/specialsession/9/docs/Public_Advance_Notice.pdf (accessed May 31, 2009).

ממל"טים, ואשר מתועדות בדו"ח זה. מהתקפות אלה נהרגו 29 אזרחים. חוקרי Human Rights Watch ביצעו 25 ראיונות עם קורבנות שניצלו מהתקפות אלה ועם עדי ראייה להן, כמו-גם עם רופאים שטיפלו בקורבנות.

ככל שהתאפשר, ארגון Human Rights Watch ראיין קורבנות ועדי ראייה פלשתינאים בפרטיות וביחידות, ואסף מידע מפורט המאמת את טענותיהם. המידע הוצלב עם דיווחים על הלחימה שפורסמו על-ידי צה"ל או בכלי התקשורת. גם שמות הקורבנות הוצלבו עם רשימת הרוגים של "גדודי עז א-דין אל-קסאם" של חמאס שפורסמה, באופן שסייע לקבוע אם מי מן ההרוגים היה לוחם ולא אזרח.⁹

⁹ רשימת הרוגים של "גדודי עז א-דין אל-קסאם" נמצאת בכתובת <http://www.alqassam.ps/arabic/statistics2.php?id=2009-01> (כניסה לאתר ב-14 במאי 2009).

ב. מהו מל"ט

מל"ט הוא מטוס ללא טייס המכונה בעגה הצבאית כטב"מ – כלי טייס בלתי מאויש. המל"טים מופעלים מרחוק, מצוידים בחיישנים מתוחכמים, ומשמשים לסיור ולהתקפה. כשהמל"ט חמוש הוא נקרא "כטב"מ תקיפה".

עבור צבאות, למל"ט ישנם כמה יתרונות על-פני מטוס מאויש. מן הסתם, הכתב"ם אינו מעמיד בסכנה את הטייס. בנוסף לכך, משך השהות באוויר של מל"ט, המכונה גם זמן "שוטטות", ארוך יותר מזה של מטוס מאויש; חלק מן המל"טים יכולים לפעול יותר מ-24 שעות ברציפות. פרק הזמן הממושך שהמל"ט יכול לשהות בו באוויר מעניק לצבאות "מבט קבוע", כלומר יכולת להתבונן בשדה הקרב ללא הפסק. התבוננות נרחבת ממין זה מאפשרת לצבאות להבחין טוב יותר בין התנועות ודפוסי הפעילות של אזרחים לבין אלה של לוחמים.

בדרך כלל, מל"טים קטנים יותר ממטוסים מאוישים ומטען התחמושת שלהם מוגבל. לכן, במרבית המקרים הם נושאים טילים קטנים.¹⁰ לתחמושת זו ראשי קרב קטנים יותר שגורמים לנזק נלווה מצומצם יותר. למשל, בעוד פצצה במשקל 227 ק"ג תהרוס בית, טיל המשוגר ממל"ט יכול להגביל את ההרס לחדר מסוים. התקדמות שחלה לאחרונה בפיתוח טילים המשוגרים ממל"טים אפשרה להחליף את ראש הקרב, המיועד לשמש נגד טנקים, במעטפת רסס מבוקר, שנועדה להרוס מטרות בשטח פתוח, כמו בני אדם או כלי רכב שאינם ממוגנים, תוך הגבלת הנזק הנלווה. בכך צומצם הנזק אפילו יותר. אם לשפוט על-פי דפוסי הפגיעה ורסיסי הטילים שנמצאו בשש זירות התקיפה הנסקרות בדו"ח זה, כל הטילים צוידו במעטפת רסס מבוקר נגד אדם.

הטילים המשוגרים מן המל"ט מתפוצצים באוויר, וחלקים מהם, שאינם קשורים לרסס, פוערים בקרקע מכתש צר בעומק לא רב. פיצוץ ראש הקרב בתוך מעטפת הרסס המבוקר יוצר כדור מתרחב של רסיסים הניתזים החוצה. הרסיסים עשויים טונגסטן, מתכת אדישה בעלת צפיפות גבוהה. משקלם הרב של הרסיסים והיותם קטנים (קוביות של שלושה מ"מ) מביאים לצניחה מהירה באנרגיה הקינטית, וכך האזור הנפגע נותר יחסית קטן – בקוטר של כעשרים מטרים. מאות קוביות הטונגסטן הקטנות הניתזות במעטפת הרסס המבוקר של הטיל הן שמספקות את עוצמת ההרג. כשהן פוגעות במתכות דקות ובלבני בטון הן מנקבות אותן וקורעות אותן לגזרים, פשוטו כמשמעו.

המל"טים נושאים על גביהם מערך של חיישנים, הכוללים לעיתים קרובות מכ"ם, מצלמות אלקטרואופטיות, מצלמות אינפרא-אדום וקרני לייזר. חיישנים מתקדמים אלה יכולים לספק בזמן אמת תמונה ברורה של אנשים

¹⁰ עניין זה השתנה בשנת 2008 כשארה"ב הכניסה לשימוש מבצעי כטב"מ תקיפה מסוג "ריפר" MQ-9, שהוא גרסה גדולה יותר של "פרדטור". מל"ט זה יכול לשאת פצצות מסוג GBU-12 במשקל 227 ק"ג, ובקרב יישא פצצות מסוג GBU-38 במשקל 227 ק"ג.

על-פני הקרקע, כולל יכולת להבחין בין ילדים למבוגרים. לפי סוכנות המכס והגנת הגבולות של ארה"ב, שקנתה בשנת 2004 מל"טים מסוג "הרמס" המיוצרים בישראל, החיישנים יכולים לאפשר למפעיל המל"ט לקרוא מספר של לוחית זיהוי ולקבוע אם אדם על הקרקע חמוש.¹¹ חיישני אינפרא-אדום מספקים מידע חזותי ביום ובלילה.

אחד ממפעילי המל"טים הישראליים, שהטיס כלים אלה במשימות בשמי רצועת עזה במהלך הקרבות האחרונים, דיבר בראיון למגזין הצבאי "שבזו", המתפרסם באינטרנט, על היכולת החזותית של החיישנים. בדבריו מסר המפעיל כי היה מסוגל לזהות צבעים של בגדים, מכשיר קשר גדול וכלי נשק:

זיהינו מחבל שדומה לחייל צה"ל. המצלמה שלנו אפשרה לנו לראות אותו בבירור. הוא לבש מעיל דובון ירוק, והסתובב עם מכשיר קשר ענק שנראה ממש כמו מ"ק [מכשיר קשר צבאי]. ראינו שאין לו קסדה ושהוא הולך חצי שפוף עם הנשק צמוד לקיר ועם מכנסיים שחורים, ולכן היה לנו ברור שזה לא חייל.

ראינו אותו מניח מטען במרחק של מאה מטר מהכוחות [הישראליים] יחד עם בובת דמה. מקרים כאלה מבהירים לי שאני חייב לעזור לחבריי שנלחמים למטה.¹²

המל"טים העיקריים של ישראל המשמשים לתקיפה הם מסוג "הרמס", המיוצר בידי החברה הישראלית "אלביט מערכות בע"מ", או מסוג "הרון", המיוצר בידי "התעשייה האווירית לישראל". מל"טים מסוג "הרמס" יכולים להישאר באוויר עד 24 שעות בגובה של עד 18 אלף רגל, והם מצוידים במערך של חיישנים אופטיים, חיישני אינפרא-אדום וחיישני לייזר המאפשרים למפעיל לזהות מטרות ולעקוב אחריהן וכן להנחות תחמושת במעופה. מל"טים מסוג זה נושאים עליהם שני טילים מסוג "ספייק" לטווח בינוני, שבשיראלי מכונים לעיתים בשם "גיל". טילים אלה מיוצרים בידי החברה הישראלית "רפאל – מערכות לחימה מתקדמות בע"מ". מל"טים מסוג "הרון" יכולים לטוס עד 40 שעות בגובה 30 אלף רגל. הם מצוידים בחיישנים אופטיים דומים לאלה המצויים במל"טים מסוג "הרמס", ויכולים לשאת ארבעה טילי "ספייק".¹³ ברצועת עזה ישראל השתמשה בשני סוגי המל"ט שנשא טילי "ספייק", אף כי אפשר שהשתמשה בנוסף לכך בטילים מסוג אחר.¹⁴

¹¹ "Unmanned aerial vehicles support border security," *Customs and Border Protection Today* (Washington, DC), July/August 2004, http://www.cbp.gov/xp/CustomsToday/2004/Aug/other/aerial_vehicles.xml (כניסה לאתר ב-27 באפריל 2009).

¹² נטע סרוסי, "אנשי חיל האוויר משחזרים שעות ארוכות מעל הרצועה", שבזו, 4 בפברואר 2009. ראו <http://www.shavuz.co.il/magazine/article.asp?artid=3365&secid=2027> (כניסה לאתר ב-27 באפריל 2009).

¹³ עמוס הראל, "מל"ט חדש בצה"ל יכול לטוס 30 שעות ללא תדלוק", הארץ, 7 במרס 2007. ראו Peter la Franchi, "Israel Fields Armed UAVs in Lebanon," *Flightglobal*, <http://www.flightglobal.com/articles/2006/08/08/208315/israel-fields-armed-uavs-in-lebanon.html> (כניסה לאתר ב-1 באפריל 2009).

¹⁴ דואר אלקטרוני מתאגיד השידור הנורבגי לארגון Human Rights Watch ובו ציטוט מפי איש צוות המגזין *Jane's Defence Weekly* 27 באפריל 2009.

הטילים המשוגרים ממל"טים של ישראל הגם מדויקים ביותר. בנוסף למצלמות ברזולוציה גבוהה ולשאר חיישנים המותקנים על המל"טים עצמם, הטילים הנורים מהם נושאים גם הם מצלמות המאפשרות למפעיל לחזות במטרה מרגע הירי. רכיבי התצפית המותקנים הן על המל"ט והן על הטילים כוללים מצלמות אינפרא-אדום שבאמצעותן יכולים המפעילים לראות בני אדם על הקרקע ביום ובלילה. בהינתן יכולת חזותית זו, המפעילים ודאי היו מסוגלים להבחין בין לוחמים ואנשים אחרים המשתתפים במישורין בלחימה, שהגם בגדר מטרות לגיטימיות, לבין אזרחים, הנהנים מחסינות מפני התקפות. אם לא ניתן היה לבצע הבחנה זו, הרי שהמפעילים היו צריכים לנצור את האש. אם צץ ספק של הרגע האחרון לגבי מטרה, לאחר שהטיל שוגר, מפעיל המל"ט עדיין יכול להשתמש במוט ההיגוי של מערכת ההנחה מרחוק של הטיל כדי להסיט אותו ממסלולו.

מעגלים מודפסים וחלקי טילים שמצאו חוקרי Human Rights Watch באתרים שהותקפו מתאימים לטיל קטן כמו "ספייק". במהלך "מבצע עופרת יצוקה" שיגרה ישראל גם טילים נגד טנקים מסוג "הלפייר" ו"TOU" ממסוקי אפאצ'י וקובריה, אך החלקים שנמצאו לא התאימו לטילים אלה. אנשי Human Rights Watch ששהו במהלך הלחימה באזור קו שביתת הנשק משנת 1948 ("הקו הירוק") ראו מסוקי אפאצ'י ישראלים הנושאים טילי "הלפייר" ומסוקי קובריה הנושאים טילי "TOU". בתוך רצועת עזה מצאו חוקרי Human Rights Watch מספר רב של טילי "הלפייר" ו"TOU", כמו-גם חלקים שלהם, אך ארגון Human Rights Watch באף מסוקי ישראלי הנושא טילי "ספייק". חלק משברי הטילים ומרכיביהם שמצאו חוקרי Human Rights Watch נשאו עליהם תווית של חברת "מוטורולה", שבסיסה בארה"ב, ושל חברת "אם-סה-בה אנדיסטרי", שבסיסה בצרפת.

בנוסף לכך, דפוס הפיצוץ והרסם בהתקפות שנבחנו על-ידי ארגון Human Rights Watch מצביעים בביורר על שימוש בטילים מסוג "ספייק": בדרך כלל מכתש שטוח עם חורים בצורת קובייה המרוססים על-פני רדיוס של עד 20 מטר, וכן רסיסי טונגסטן בצורת קובייה שהשתקעו ברבים מן החורים. בשנת 2006, במהלך העימות הצבאי שהתנהל אז בלבנון בין ישראל לחיזבאללה, מצא ארגון Human Rights Watch שבטי טילים ודפוס פיצוץ דומים, וכן סימני רסס באתר שבוצעה בו התקפה על שני אמבולנסים של הצלב האדום הלבנוני, שנפצעו בה שישה אנשי צוות רפואי ושלושה מטופלים.¹⁵

הרסיסים שמצא ארגון Human Rights Watch בארבעה מן האתרים שנבדקו לצורך דו"ח זה, לצד רסיסים שהוצאו בידי רופאים מגופם של פצועים ומגופות, היו כולם קוביות מתכת, שאורכה של כל אחת מצלעותיהן כ-3 מ"מ. ארגון Human Rights Watch לקח דגימות מן הקוביות ומחלקי הטילים משני אתרים שהותקפו ושליח אותם לבדיקה במכון לטכנולוגיית אנרגיה (IFE) שבאוסלו, בירת נורבגיה. המכון דיווח כי הקובייה הייתה עשויה נתך מתכת שעיקרו טונגסטן ושיש בו גם עקבות של ניקל ושל ברזל.¹⁶ אובה דולום, מומחה לנשק ממוסד המחקר הנורבגי לענייני הגנה (FFI), ניתח גם הוא את הדגימות ועבר על ממצאי ה-IFE. לדבריו,

¹⁵ ראו Human Rights Watch, מדוע נהרגו: נפגעים אזרחיים בלבנון במהלך המלחמה ב-2006, vol. 19, no. 5(E), ספטמבר 2007, <http://www.hrw.org/en/node/10734/section/12>. (אנגלית).

¹⁶ Institute for Energy Technology, "Memo 20e/2009," March 30, 2009.

"הנשק שהשתמשו בו בהתקפות היה טיל מונחה נגד טנקים עם חיישנים וציוד נוסף שנועד לפגוע במטרה בדיוק. ככל הנראה מדובר בטיל מסוג ספייק".¹⁷

הן למל"ט מסוג "הרמס" והן למל"ט מסוג "הרון" יש מכשיר המקליט וידאו, כך שכל מה שמפעיל המל"ט רואה מוקלט. היות שכך, יש להניח כי כל אחת ואחת מהתקפות הטילים הישראליות שבוצעו במהלך "מבצע עופרת יצוקה" הונצחה בסרט וידאו.

¹⁷ תכתובת דואר אלקטרוני בין ארגון Human Rights Watch לבין אובה דולום, מדען בכיר, מוסד המחקר הנורבגי לענייני הגנה (FFI), 16 במארס 2009. ה-FFI כפוף למשרד הביטחון הנורבגי והנו המכון העיקרי בנורבגיה העוסק במחקר של נושאים הקשורים בהגנה.

ג. התקפות צה"ל על אזרחים באמצעות מל"טים

בפרק זה מובאת סקירה של שש ההתקפות שנחקרו בידי ארגון Human Rights Watch, אשר בוצעו באמצעות מל"טים ואשר הביאו למוות ולפציעה של אזרחים. שתיים מן ההתקפות בוצעו ברחובות ערים, באחת מהן הותקף בית ספר המופעל בידי האו"ם, ושלוש הנותרות בוצעו על גגות של בתים פרטיים בתוך שכונות מגורים.

המכללה הטכנית של עזה, העיר עזה

ב-27 בדצמבר 2008, יומו הראשון של המבצע הצבאי, בסביבות השעה 13:30, שוגר טיל מתוך מל"ט של צה"ל על קבוצה של צעירים וצעירות שעמדו בשולי רחוב שבצדו האחר נמצאת המכללה הטכנית של עזה הפועלת בחסות אונר"א (נ"צ 31.51162/034.44336). בהתקפה נהרגו 12 בני אדם. תשעה מן ההרוגים היו תלמידי המכללה, ובכללם שתי סטודנטיות. כל התלמידים שנהרגו חיכו לאוטובוס של האו"ם שייקח אותם לבתיהם ברפיח ובח'אן יונס שבדרום הרצועה. שלושה אזרחים נוספים שנהרגו היו עוברי אורח. הטיל נפל במרחק של 25 מטר ממפקדת אונר"א בעזה, בשכונת רימאל שבמרכז העיר עזה, אזור שבו נמצאים לעיתים קרובות אנשי או"ם וצוותי סיוע מן העולם.

תשעה עדי ראייה, כולל שלושה עובדי או"ם מחו"ל, מסרו לארגון Human Rights Watch כי לוחמים פלשתינאים לא פעלו ברחוב זה או בסביבתו הקרובה בזמן ההתקפה או לפנייה. לדברי עדי ראייה, עיתונאים פלשתינאים ופעילים למען זכויות האדם שבסיסם בעזה, לוחמי מאס ולוחמים של פלגים פלשתינאים אחרים נצפו רק לעיתים רחוקות בשכונת רימאל שבה בוצעה ההתקפה. מדובר באחת מהתקפות האוויר הראשונות של "מבצע עופרת יצוקה". הרחוב היה הומה אדם בעת שבוצעה, ואזרחים עסקו בפעילות שגרתית.

למיטב ידיעתו של ארגון Human Rights Watch, ישראל לא הודיעה בפומבי מה הייתה מטרת ההתקפה. כמו כן, צה"ל לא השיב לשאלות שארגון Human Rights Watch הפנה אליו לגבי ההתקפה (ראו נספח).

שלושה עדי ראייה מסרו לארגון Human Rights Watch תיאורים מפורטים של האירוע. אדיב מונזר א-רייס, בן 27, בעליה של מכולת קטנה הממוקמת מול תחנת האוטובוס של האו"ם, כשלושה מטרים ממקום הפיצוץ, נפצע בהתקפה. בראיון שהתקיים ביחידות בחנות שבבעלותו מסר לארגון Human Rights Watch כי רגעים ספורים לפני הפיצוץ נכנס אל המכולת מן הרחוב, שהיה סואן כתמיד, סגר את הדלת מאחוריו, והתחיל ללכת לכיוון הדלפק. אז, לדבריו, שמע והרגיש פיצוץ מעברה השני של הדלת. בעדותו מסר כדלקמן:

שמעתי מל"טים בחוץ אבל לא חשבתי על זה כלום. נכנסתי לחנות שלי ונהדפתי ארצה מפיצוץ. זה היה כל-כך פתאומי. מיהרתי החוצה וראיתי הרבה גופות. לא ידעתי שנפגעת עד שמישהו אמר שאני מדמם – היו בי כמה חורים שירד מהם דם. הלכתי לא-שיפאא [בית

החולים] והרופאים אמרו שאני בסדר, אבל צריך ניתוח כדי להסיר את החתיכות שעדיין נמצאות בתוכי.¹⁸

א-רייס הראה לאנשי Human Rights Watch צילום רנטגן של רגלו, שבו נראו ריבועים קטנים ושחורים, במקומות שבהם קוביות רסס הטונגסטן שניתזו מן הטיל השתקעו ליד העצם. בנוסף לכך, לדברי העד, רסיסים השתקעו גם בחזהו ובפלג גופו העליון.

ב-21 בינואר בחן ארגון Human Rights Watch מכתש שרוחבו כ-120 ס"מ ועומקו כ-80 ס"מ, שנוצר באספלט מפגיעת הטיל. המכתש נמצא מול חנות המכולת של א-רייס, בסמוך אליה, ומול מפקדת אונר"א, שנמצאת מצדו השני של הרחוב. רסיסים בצורת קובייה, ככל הנראה מטיל מסוג "ספייק", השתקעו בכמה מעשרות החורים בצורת קובייה שנראו בדלת החנות, בעמוד של פנס רחוב שנמצא במרחק של כחמישה מטרים, ובקיר החיצוני של מתחם האו"ם, במרחק של כעשרים מטר.

אבראהים נחרו א-רייס, בן 19, בן דודו של אדיב מונזר א-רייס וסטודנט באוניברסיטת אל-אזהר שבעיר עזה, אמר כי ברגע הפיצוץ שהיה בתוך חנות סמוכה. אבראהים נחרו א-רייס רואיין בחנות בבעלותו של אביו שנמצאת כחמישה מטרים מתחנת האוטובוס של האו"ם, בנוכחות אביו ושכן. לדבריו, כששמע את הפיצוץ מיהר לצאת, ומצא שניים מאחיו, הישאם, בן 24, ועלאם, בן 18, כמו גם את בן דודו עבדאללה, בן 20, שוכבים על הארץ. "לפני הפיצוץ שמענו זמזום באוויר", הוא הסביר. "כשיצאתי לראות מה קרה, הישאם ועלאם שכבו על הארץ וזרם חזק של דם ירד להם מהפצעים".¹⁹ לדברי אבראהים, הוא הבהיל את אחיו עלאם לבית החולים שיפא שבעיר עזה, אך עלאם מת בטרם הספיקו להגיע לשם.

ארגון Human Rights Watch ראיין גם את אביו של אבראהים, נחרו א-רייס, בשנות החמישים לחייו. נחרו א-רייס, היה נסער כשסיפר כי עבד בתחנת דלק סמוכה, ומיד לאחר הפיצוץ חש לזירה ולקח את בנו הישאם לבית החולים. הישאם מת בסופו של דבר בבית החולים. א-רייס מסר בעדותו, "התקשרו אליי לעבודה ואמרו לי שהישאם נפגע". לדבריו, "מיהרתי למקום... היו חורים קטנים בכל הגוף שלו".²⁰

לדברי נחרו א-רייס, בבית החולים נודע לו שגם עלאם הובהל לשם, ואז התבשר שגם עלאם מת ושגופתו הועברה לחדר המתים של בית החולים. בעדותו מסר כי "באותו רגע נתקלתי במקרה באחיין שלי עבדאללה". לדבריו,

הגופה שלו [של עבדאללה] הייתה על הרצפה, מחוץ לחדר המתים. המקפאים בחדר המתים היו מלאים והיו להם שם משהו כמו 150 גופות מוטלות מסביב. שאלתי על עלאם, אבל אמרו לי שכבר לקחו את הגופה שלו משם. אז החלטתי לבדוק שוב על הישאם. תוך

¹⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אדיב מונזר א-רייס, העיר עזה, 21 בינואר 2009.

¹⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אבראהים נחרו א-רייס, העיר עזה, 29 בינואר 2009.

²⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם נחרו א-רייס, העיר עזה, 29 בינואר 2009.

כדי שטיפסתי במדרגות כדי לחפש את הישאם, עברתי ליד גופה שהורידו אותה על אלונקה. כשהגעתי לקומה הבאה מישהו שאל אותי לאן אני הולך. עניתי שאני מחפש את הישאם, הבן שלי. אותו אדם ענה לי, "לא, בדיוק עברת אותו, מובילים אותו עכשיו במורד המדרגות. תסתכל מאחורייך." הסתובבתי ורצתי אחרי הגופה שבדיוק עברתי לידה. זיהיתי שזה הישאם, ואמרתי "אללה ירחמו".

בסך הכול ראיין ארגון Human Rights Watch תשעה אנשים שהיו עדים להתקפה, שלושה מהם רואיינו בקבוצה והיתר ביחידות. התיאורים שניתנו על-ידי כל המרואיינים תאמו אלה את אלה, עניין המקנה להם אמינות ומעניק משנה תוקף לטענותיהם. לדברי כולם, אף לוחם חמאס או לוחם של כל קבוצה פלשתינית חמושה אחרת לא היה באזור המכללה הטכנית בזמן ההתקפה. מאבטח של אונר"א שהיה עד להתקפה אמר לארגון Human Rights Watch כי "לא היה אף אחד אחר באזור – לא משטרה, לא צבא ולא חמאס".²¹

אף כי ארגונים פלשתיניים חמושים ירו בעבר לשטח ישראל רקטות מיצור מקומי מתוך אזורים מאוכלסים ברצועת עזה, אף אחד מעדי הראייה לא אמר שנורו רקטות משכונת רימאל שבעיר עזה באותו זמן או בכל זמן אחר שהוא במהלך "מבצע עופרת יצוקה". שלושת אנשי האו"ם, שאינם תושבי עזה, אישרו כי חמאס וקבוצות אחרות לא פעלו באזור, משום שיש בו הרבה עובדים מחו"ל ומשום שהשכונה רחוקה מן הקו הירוק ולכן אינה מתאימה לירי רקטות קסאם או גראד.

תשעת הסטודנטים שנהרגו בהתקפה הם:

אחמד סמיח שחדה אל-חלבי, בן 19, רפיח
בהאא סמיר אבו זוהרי, בן 19, רפיח
אחמד חמדי אל-עדאני, בן 19, דיר אל-בלח
יוסף תייסיר שעבאן, בן 19, רפיח
שבאן עאדל חונייף, בן 17, רפיח
נעמה עלי אל-מור'ארי, בת 18, רפיח
וופאא מרוואן א-דסוקי, בת 18, ח'אן יונס
מחמוד מאג'ד אבו טיור, בן 18, רפיח
עלי מרוואן אבו רביע, בן 18, העיר עזה

שלושת האזרחים הנוספים שנהרגו הם:

הישאם א-רייס, בן 24
עלאם א-רייס, בן 18
עבדאללה א-רייס, בן 20

²¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מאבטח של אונר"א, שביקש ששמו לא יפורסם, העיר עזה, 29 בינואר 2009.

צה"ל לא סיפק בפומבי כל הסבר להתקפה. הטענה הטובה ביותר שניתן להעלות לזכות מפעילי המל"ט היא שלהבנתם היו הסטודנטים בתחנת האוטובוס לוחמים. אבל דבר ממה שידוע על מעשיהם של הסטודנטים ועל מיטלטליהם לא תומך במסקנה כזאת. גם ראיות אחרות אינן מצביעות על כך שהסטודנטים היו לוחמים: הרחוב המה אדם, סטודנטים עזבו אותה שעה את המכללה הטכנית, ואת האזור נוהגים לפקוד אנשי או"ם וצוותי סיוע מן העולם. יש להניח כי היכולת החזותית של המל"ט אפשרה למפעילו להבחין בין לוחמים לבין אזרחים.

המסגרייה של משפחת סמור, ג' באליא

ב-29 בדצמבר 2008, בסביבות השעה 18:00, שיגר מל"ט של צה"ל טיל שפגע במשאית עם מכולה פתוחה בסמוך למסגרייה בג'באליא. המסגרייה נמצאת במרחק של 130 מטר מדרום לצומת הרחובות סלאח א-דין ואל-קודס (נ"צ 31.3119/034.2940), המכונה גם צומת זימו. מאוחר יותר באותו יום טען צה"ל בהודעה לעיתונות כי תקף "לפני זמן קצר באזור ג'באליא שברצועת עזה, משאית של חמאס, עמוסה בעשרות טילי גראד". זאת ועוד, להערכת צה"ל "מדובר בטילים שביקש הארגון להעביר למקום מסתור, מחשש שמקומם הנוכחי יותקף על-ידי צה"ל, או על מנת לקרבתם לאתרי שיגור...".²²

כחזוק להצהרתו, פרסם צה"ל קטע וידאו של ההתקפה, שצולם ככל הנראה על-ידי המל"ט ששיגר את הטיל. בקטע הווידאו, שפורסם גם באינטרנט, ניתן לראות קבוצה של תריסר גברים לפחות, המעמיסים חפצים גליליים לרוחב המכולה של המשאית, רגע לפני פגיעת הטיל. לפחות חמישה גברים נוספים נראים בקטע הווידאו כשהם עומדים סביב המשאית.²³ בקטע הווידאו של צה"ל לא נראה פיצוץ משני כלשהו שיכול ללמד על הימצאותם בזירה של תחמושת נפיצה או של חומר נפץ הודף. גם ההרס שנגרם במקום אינו עולה בקנה אחד עם הטענה בדבר הימצאותן של רקטות. אילו נשאה המשאית רקטות גראד עם ראשי נפץ, היו המשאית והמבנים הסמוכים נהרסים. אפילו ללא ראשי נפץ, די היה בחומר הנפץ ההודף שברקטות כדי להרוס את המשאית.

ב-31 בדצמבר פרסם ארגון זכויות האדם הישראלי בצלם ראיון עם בעל המשאית, אחמד סמור, שאמר כי העביר מכלי חמצן המשמשים לריתוך, ולא רקטות גראד. פרסום הראיון העלה ספקות רציניים בנוגע להתקפה. לדברי סמור, משפחתו ניסתה לפנות את המכלים מהמסגרייה שבבעלותו כדי להגן עליהם מפני בוזזים. סמור טען בתוקף כי אין לו שום קשר לחמאס או לכל ארגון פלשתיני חמוש אחר. לדברי סמור,

²² "חיל האוויר תקף באזור ג'באליא", הודעה לעיתונות של צה"ל, 29 בדצמבר 2008, <http://dover.idf.il/IDF/דיווחים+שוטפים/htm.2008/12/2907> (כניסה לאתר ב-27 באפריל 2009).

²³ בנוסף להצגתו של קטע הווידאו בעמוד ההודעה לעיתונות, הוא זמין גם בכתובת, http://www.youtube.com/watch?v=qGoCzM_Frvc&feature=channel_page, קטע וידאו של צה"ל המוצג תחת הכותרת "Israeli Air Force Strikes Rockets in Transit, 28 Dec. 2008", כלומר "חיל האוויר הישראלי תוקף משלוח של רקטות, 28 בדצמבר 2008" (כניסה לאתר ב-27 באפריל 2009).

בהתקפה נהרגו שמונה אזרחים, כולל שלושה ילדים. בהרוגים היה גם בנו של סמור, עימאד, בן 32. שני בני אדם נוספים נפצעו קשה.²⁴

בתמונות של זירת האירוע שצולמו על-ידי בצלם נראים על הקרקע מכלי חמצן שרופים. כמו כן ניתן לראות בתמונות חורים שנפערו במשאית מפגיעת רסיסים בצורת קובייה, המלמדים על פגיעת טיל מסוג "ספייק" המשוגר ממל"ט. בתמונות אין סימן כלשהו להימצאות רקטות גראד או אחרות.

גם לאחר פרסום התמונות המשיך צה"ל להגן על ההתקפה. סרן אלי איזקסון, דובר מטעם הצבא הישראלי, אמר לתקשורת: "אנחנו יודעים שרקטות גראד הועמסו על המשאית באותו זמן".²⁵

ממצאי תחקיר שערך ארגון Human Rights Watch ברצועת עזה לאחר הלחימה תומכים בדיווחו של אחמד סמור. שניים מבני משפחת סמור, שרואינו בנפרד, אמרו כי הלכו למסגרייה המשפחתית בסביבות השעה 16:00 כדי לבדוק את המבנה ואת הציוד לאחר שנודע להם שצה"ל הפציץ את המבנה הסמוך, שבו התגורר איש חמאס. לדבריהם, החליטו בני המשפחה לפנות את מכלי החמצן מהמסגרייה כיוון שהקיר האחורי נהרס והם חששו מבוזזים.

לדברי אחיינו של אחמד סמור, מוחמד סעדי ר'באיין, בן 18, "הלכנו לשם כדי להציל את הציוד, בגלל שפחדנו שהוא ייגנב". ר'באיין אמר לארגון Human Rights Watch כי הוא והגברים האחרים החלו להעמיס על המשאית מקדחות, מכלי חמצן וציוד אחר מהמסגרייה. כשחזר מוחמד למסגרייה כדי לקחת מכלים נוספים אירע פיצוץ. "ראיתי מראות מחרידים", הוא אמר. "שלושה מכלים כבר היו על המשאית וגם חמישה גלון בנזין (כ-23 ליטר). החמצן והבנזין בערו ושרפו גם את הגופות של המתים".²⁶

באסל נביל ר'באיין, בן 18, אמר לארגון Human Rights Watch כי בעת פגיעת הטיל שהה במסגרייה כדי לקחת ציוד ולהעמיסו על המשאית. "שמעתי את הרעש של המל"טים טסים מעלינו אבל לא הקדשתי להם הרבה תשומת לב", הוא אמר. "יצאתי לראות מה קרה, מצאתי את אחי וארבעה מבני הדודים שלי והחברים שלהם שרופים ושוכבים בשלולית של דם ובשר".²⁷

²⁴ בצלם, "חשד: משאית שהופגזה נשאה בלוני חמצן לריתוך ולא טילי גראד", 31 בדצמבר 2008. http://www.btselem.org/hebrew/gaza_strip/20081231_army_bombs_metal_workshop_in_gaza.asp (כניסה לאתר ב-27 באפריל 2009).

²⁵ Dion Nissenbaum, "Israeli Missile Hits Target, but What Was It?" McClatchy, January 2, 2009, <http://www.mcclatchydc.com/homepage/story/58901.html> (כניסה לאתר ב-2 באפריל 2009).

²⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד סעדי ר'באיין, העיר עזה, 14 במארס 2009.

²⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם באסל נביל ר'באיין, העיר עזה, 14 במארס 2009.

בני המשפחה הראו לארגון Human Rights Watch חלק ממכלי החמצן שפוננו לדבריהם מהמקום באותו יום לפני ההתקפה הישראלית. אורך המכלים הוא 1.62 מ' – קצר יותר מגובהו הממוצע של גבר בוגר – והיקפם 20 ס"מ. אורכן של רקטות גראד הוא 2.87 מ', כמעט כפליים מאורך המכלים.

ג'באליא שוכנת בצפון רצועת עזה, אזור שממנו שוגרו רבות מהתקפות הרקטות הפלשתיניות על ישראל. על אף החששות שהתעוררו עקב כך, ציוד ההדמיה המתקדם של המל"טים צריך היה לאפשר למפעיל המל"ט לקבוע מה אופיו של החפץ הנתון למעקב. מקטע הווידאו שפרסם צה"ל באינטרנט ניתן ללמוד כי כך אמנם היה: בקטע ניתן לראות שניים מהחפצים הגליליים שהגברים העמיסו על המשאית, ושניהם קצרים בבירור מרקטות גראד, שאורכן כמעט שלושה מטרים והן גבוהות יותר מכל גבר בוגר וכן ארוכות יותר מרוחב המשאית מסוג מרצדס-בנץ דגם 401 שהמכלים הועמסו לרוחב המכולה הפתוחה שלה. רקטת הגראד, שפותחה ברוסיה, היא נשק מוכר הנמצא ברשות חמאס, ולפיכך יכולים אנשי צה"ל לזהותו. כיוון שכך, ובהתחשב בראיות החזותיות, צריך היה מפעיל המל"ט להביא בחשבון שאין מדובר ברקטות גראד. בנוסף לכך, על-פי קטע הווידאו של צה"ל מההתקפה, המשאית הייתה נתונה למעקב במשך למעלה משתי דקות, וייתכן שאף יותר מכך, שכן לא הייתה בתנועה. לפיכך, הזמן שעמד לרשות המפעיל צריך היה להספיק כדי להתייעץ עם קצינים בכירים בנוגע לשאלה האם ניתן לראות במשאית מטרה לגיטימית.

ההרוגים בהתקפה היו:

עימאד אחמד מוחמד סמור, בן 32

אשרף ח'מיס א-דבאר, בן 28

אחמד אבראהים ח'ילה, בן 18

מוחמד מאג'ד אבראהים כעבר, בן 17

ראמי סעדי דיב ר'באיין, בן 23

בילאל סוהיל דיב ר'באיין, בן 19 (מת מאוחר יותר מפצעיו)

מחמוד נביל דיב ר'באיין, בן 13

ויסאם אכרם רביע עיד, בן 13

מוחמד באסל מחמוד מאדי, בן 17

ב-22 באפריל הכריז צה"ל על תוצאות התחקירים הפנימיים שערך לגבי התנהלות כוחותיו ברצועת עזה, וקבע כי "ככלל, פעל צה"ל במהלך הלחימה בעזה בהתאם לכללי המשפט הבינלאומי".²⁸ הדו"ח בחן כמה מקרים, כולל שיגור הטיל על המשאית בג'באליא ב-29 בדצמבר 2008. בממצאי התחקיר הודה צה"ל כי כוחותיו לא ירו על רקטות גראד:

²⁸ "IDF: Conclusions of Investigations into Central Claims and Issues in Operation Cast Lead," Israeli Government communique, April 22, 2009, http://www.mfa.gov.il/MFA/Terrorism-+Obstacle+to+Peace/Hamas+war+against+Israel/IDF_Conclusion_of_investigations_Operation_Cast_Lead_22-Apr-22_2009.htm (accessed April 27, 2009). גם: "מסקנות תחקירי מבצע 'עופרת יצוקה'", הודעת דובר צה"ל, 22 באפריל 2009, <http://dover.idf.il/IDF/announcements/09/04/2201.htm>, (כניסה לאתר ב-13 ביוני 2009).

המשאית הותקפה לאחר שהצטברות של נתונים הצביעה באופן משכנע על כך שהיא מובילה רקטות. התקיפה בוצעה בסמוך לאתר ייצור רקטות של חמאס ולאחר שיגור. רק בדיעבד התברר כי המשאית הובילה בלוני חמצן (הדומים בצורתם לרקטות גראד) ולא רקטות. מכל מקום, כתוצאה מהתקיפה נהרגו ארבעה פעילי חמאס וארבעה בלתי מעורבים. יש לציין שבלוני הגז שהובילה המשאית, עשויים היו להיות מיועדים לשימוש מערך ייצור הרקטות של חמאס.²⁹

צה"ל לא הרחיב בנוגע לטענותיו שבהתקפה נהרגו ארבעה "פעילי" חמאס, ולא סיפק את שמותיהם של אנשים אלה. אחמד סמור, מוחמד סעדי ר'באיין ובאסל נביל ר'באיין הכחישו כולם כי מי מקורבנות ההתקפה היה חבר בחמאס או לוחם חמאס, או השתייך אליו בכל דרך אחרת. ארגון Human Rights Watch אף בחן רשימה של 171 חברים בגדודי עז א-דין אל-קסאם שנהרגו לדברי חמאס בחודשים דצמבר 2008 וינואר 2009, ולא מצא את שמותיהם של מי מההרוגים באירוע, אף כי ייתכן שהרשימה אינה מלאה.³⁰

הקביעה בדיעבד כי מכילי החמצן "עשויים היו להיות מיועדים לשימוש מערך ייצור הרקטות של חמאס" סותרת את הכלל בדיני המלחמה הקובע כי ניתן לתקוף אובייקטים רק כאשר הם "תורמים תרומה אפקטיבית לפעולה צבאית" וכאשר הריסתם "בנסיבות המתקיימות באותו הזמן" מקנה "יתרון צבאי מובהק".³¹ האפשרות של שימוש צבאי עתידי בדבר מה, שהנו במקרה הגרוע ביותר אובייקט דו-שימושי (וביתר שאת, שימוש שהוזכר רק לאחר שההצדקה המקורית להתקפה נפסלה) אינו עומד בדרישה זו ואינו מצדיק התקפה; אובייקטים מסוג זה נחשבים לאזרחיים.³²

בית משפחת אל-משראווי, העיר עזה

ב-4 בינואר 2009, היום השני לפלישה הקרקעית של ישראל, בסביבות השעה 10:30, שיגר מל"ט של צה"ל טיל לעבר שני נערים ששיחקו על גג בית מגורים בן שתי קומות במרכז העיר עזה (נ"צ 034.45655/31.51243). לדברי התושבים, הבניין שהותקף נמצא במרחק של חמישה קילומטרים לפחות מכל לחימה שהתנהלה בין צה"ל לארגונים פלשתיניים חמושים באותה עת. גם בהצהרות צה"ל ובדיווחים בתקשורת לא הוזכרה לחימה באזור זה באותו שלב; הכוחות הישראליים לא נכנסו למרכז העיר עזה עד לשלב מאוחר במתקפה הקרקעית. כיוון שהבית מוקף במבנים גבוהים יותר במרכז העיר עזה, אין זה סביר כי שימש כאתר לשיגור רקטות, ואין מדובר במיקום טוב לתצפית למטרות טיוח ארטילריה או לשם איסוף מידע על האויב.

29 שם. Annex C: Claims Regarding Incidents in which Many Uninvolved Civilians Were Harmed, April 22, 2009.

³⁰ "Statistics of Al-Qassam Martyrs," <http://www.alqassam.ps/arabic/statistics2.php?id=2009-01> (כניסה לאתר ב-29 באפריל 2009).

³¹ ר' הפרוטוקול הנספח הראשון משנת 1977 לאמנות ג'נבה משנת 1949 (הפרוטוקול הראשון), U.N.T.S. 3 1125, שנכנס לתוקף ב-7 בדצמבר 1978, סעיף 52(2).

³² שם, סעיף 52(3).

ההרוגים בהתקפה היו:

מוחמד ח'אלד עליאן אל-משראווי, בן 12

אחמד ח'אדר דיאב סבייה, בן 17

אשרף אל-משראווי, 30, אחיו של מחמוד וצלם טלוויזיה המנהל סוכנות ידיעות עצמאית, אמר לארגון Human Rights Watch: "השכונה שלנו הייתה רגועה מאוד באותו זמן. הטנקים היו במרחק של יותר מחמישה קילומטרים מצפון". לדברי אל-משראווי, רבים מבני משפחתו המורחבת מצאו מחסה בביתו כיוון שהאמינו שהאזור בטוח יחסית. אל-משראווי אמר כי באותו בוקר עלו כמה בני משפחה לגג כדי לשחק, אבל רק מחמוד ואחמד היו שם בעת פגיעת הטיל.³³

אשרף עיסאווי, שכן שהיה בפתח הבית בעת הפגיעה והגיע ראשון לנפגעים על הגג, סיפר לארגון Human Rights Watch על ההתקפה. לדבריו "שמעתי מל"טים מעליי ואז היה פיצוץ וכולם צרחו". "רצתי למעלה לגג ומצאתי את הגופות של הילדים. הרגל של אחמד הייתה ליד מחמוד, שהיה עדיין בחיים".³⁴

חוקרי ארגון Human Rights Watch בחנו את גג המבנה ומצאו רסיסים בצורת קובייה, מעגלים מודפסים ודפוסי פיצוץ המאפיינים פגיעת טילים המשוגרים ממל"טים. החוקרים בחנו גם קרעים של הבגדים שהילדים לבשו, לדברי בני המשפחה. בבגדים נוקבו עשרות חורים קטנטנים. בצילומים ובקטעי וידאו של הילדים, שצולמו על-ידי אשרף עיסאווי בזמן ההתקפה, ניתן לראות כי הגופות אף הן מנוקבות בעשרות פצעים קטנים בצורת ריבוע.³⁵ התקרית צולמה על-ידי אחד מצלמיו של אשרף, ובקטעי הווידאו נעשה שימוש מאוחר יותר לצורך הכנת סרט תיעודי שהפיק תאגיד השידור הנורבגי.³⁶

ארגון Human Rights Watch לא מצא ראיות כלשהן לכך שהנערים על הגג היו לוחמים או שהשתתפו באורח ישיר במעשי האיבה בצורה אחרת. בהינתן היכולת האופטית של המל"טים, היה גילם הצעיר של הנערים צריך להיות גלוי לעינו של המפעיל. מיקומו של הגג, עמוק במרכזו של העיר עזה, לא התאים ללחימה או לתצפית לצורך טיווח ארטילריה. היעדרם של כוחות קרקע של צה"ל בעיר עזה ביום ההוא, 4 בינואר, מערער גם הוא כל הצדקה צבאית להתקפה.

³³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אשרף אל-משראווי, העיר עזה, 29 בינואר 2009.

³⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אשרף עיסאווי, העיר עזה, 21 בינואר 2009.

³⁵ קטעי הווידאו שצולמו זמינים באתר חברת השידור הנורבגית בכתובת: <http://www1.nrk.no/nett-tv/klipp/464816> (כניסה לאתר ב-3 באפריל 2009).

³⁶ שם.

בית משפחת אל-חבש, א-שעף, העיר עזה

ב-4 בינואר, בסביבות השעה 15:00, שיגר מל"ט של צה"ל טיל לעבר שישה ילדים ששיחקו על גג בית משפחת אל-חבש באזור א-שעף בעיר עזה (נ"צ 31.50928/034.47826). מפגיעת הטיל נהרגו שתי דודניות, בנות 10 ו-12, ושלושה ילדים נוספים נפצעו. שניים מהפצועים איבדו את רגליהם.

ההרוגות באירוע היו:

שזא אל-עבד מוחמד אל-חבש, בת 10
איסראא קוסאי מוחמד אל-חבש, בת 12

הפצועים באירוע היו:

ג'מילה אל-עבד אל-חבש, בת 14, שרגליה נקטעה
מחמוד עמר אל-חבש, בן 15, שרגליו נקטעה
מוחמד עמר אל-חבש, בן 16

מוחמד אל-חבש, 16, אחד הפצועים, מסר לארגון Human Rights Watch: "שיחקנו כמו שהיינו רגילים לשחק כל יום, התרוצצנו. מל"טים טסו מעלינו. עמדנו ליד קצה הגג והסתכלנו למטה אל הרחוב... אני נזרקתי לאוויר ורצתי למדרגות בתוך העשן".³⁷

מוחמד אל-חבש, אביה של שזא שנהרגה בהתקפה ומורה למדעים בבית ספר של אונר"א, היה בקומה התחתונה בעת פגיעת הטיל. "אנחנו מגדלים תרנגולות על הגג והילדים האכילו אותן ושיחקו", הוא אמר לארגון Human Rights Watch. "שמענו את המל"ט טס למעלה, אבל הוא תמיד טס בסביבה".³⁸ דפוסי הנזק שגרם הפיצוץ על גג הבית, הנקבים בבגדי הנפגעים וצילומים של פצעייהם עולים תואמים כולם לרסיסים בצורת קובייה של טיל המשוגר ממל"ט.

האב ושניים מבניו שנפצעו באורח קל, אשר רואיינו כל אחד מהם בנפרד, אמרו לארגון Human Rights Watch שלא התנהלה שום לחימה באזור בזמן ההתקפה. לדברי מוחמד אל-חבש, "לא היו שום ישראלים באזור; זה היה היום השני לפלישה הקרקעית, ואם היו לוחמים בסביבה היינו עוזבים. זה היה יום רגיל וסואן, ואם הייתה לחימה הילדים לא היו משחקים על הגג". ארגון Human Rights Watch בחן את הגג של בית משפחת חבש, ומצא שניתן להשקיף ממנו על הרחובות הסובבים; אילו פעלו באזור לוחמים, הרי שבני המשפחה היו ככל הנראה יודעים על כך. אפילו נכחו לוחמים פלשתינאים באזור, אין זה ברור מדוע צה"ל

³⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מחמוד אל-חבש, העיר עזה, 29 בינואר 2009.

³⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד אל-חבש, העיר עזה, 29 בינואר 2009.

כיוון את ההתקפה אל הגג של בית משפחת חבש, שהרי מעקב הווידאו שהמל"ט מספק היה צריך לאפשר למפעילו לזהות שישה ילדים ששיחקו שם.

בית משפחת עלאוו, א-שעף, העיר עזה

ב-5 בינואר, בסביבות השעה 12:00, שיגר מל"ט של צה"ל טיל לעבר כמה מבני משפחת עלאוו ששהו על גג ביתם [נ"צ 31.50828/034.47721], במרחק של שלושה גושי בניינים מבית משפחת אל-חבש שנפגע יום קודם לכן. מפגיעת הטיל נהרג ילד, ואחיו ואחותו נפצעו.

ההרוג באירוע היה:

מואמן מחמוד טלאל עלאוו, בן 10

הפצועים היו:

מוחמד עלאוו, בן 13

אימאן עלאוו, בת 8

ארגון Human Rights Watch ראיין בנפרד שלושה בני משפחה ששהו על הגג בעת פגיעת הטיל. אמו של מועין, נהלה עלאוו, אמרה לארגון Human Rights Watch:

פשוט ישבנו על הגג. היה קריר ומזג האוויר היה טוב. אחרי חמש דקות אמרתי לבן שלי שאני הולכת לשבת בשמש, הלכתי לקצה השני של הגג והתיישבתי. פתאום היה פיצוץ חזק. הגג התכסה באבק לבן ובעשן. ראיתי את מועין על האופניים. הרגליים שלו היו מחוצות, היו לו חורים קטנטנים על החזה ודם נזל מהם. הרמתי אותו, בוכה. רצתי למדרגות. הוא נשם את הנשימות האחרונות שלו. דיברתי אתו, אמרתי "יהיה בסדר, חמוד".³⁹

מוחמד עלאוו, הילד שנפצע, אמר לארגון Human Rights Watch: "הוא [המל"ט] זמזם סביבי כמו דבורים. היה הרבה עשן. היה מל"ט למעלה".⁴⁰

לבני המשפחה לא ידוע על נוכחות לוחמים פלשתינאים כלשהם באזור. לדבריהם, אם הייתה לחימה באזור, לא היו עולים לגג.

³⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם נהלה עלאוו, העיר עזה, 29 בינואר 2009.

⁴⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד עלאוו, העיר עזה, 29 בינואר 2009.

ארגון Human Rights Watch בחן את מקום הפיצוץ וכן רסיסים מהטיל. במקום חזרו על עצמם דפוסי פיזור הרסיסים שנצפו באתרים האחרים, ורסיסי הטיל התאימו לאלה שנגרמו בהתקפות האחרות שבוצעו בטיל "ספייק".

בית הספר היסודי אסמא של אונר"א, העיר עזה

ב-5 בינואר 2009, אחר הצהריים, נמלטה משפחת סולטאן מביתה שבעיירה בית לאהיה יחד עם כ-400 אנשים נוספים, בשל לחימה שהתנהלה באזור. בני המשפחה מצאו מחסה בבית הספר היסודי אסמא המשותף לבנים ולבנות, במרכז העיר עזה. מוקדם יותר באותו יום פתח האו"ם את שערי בית הספר כמקום מקלט. המשפחות שנעקרו מבתיהן שהו בכיתות הלימוד והשתמשו בשני חדרי שירותים בתוך המבנה המרכזי. מרישום שערכו עובדי אונר"א עולה כי 406 בני אדם שהו בבית הספר. על-פי תקנות אונר"א, נערך חיפוש על גופו של כל אדם הנכנס לבית הספר, בעיקר לאיתור כלי נשק.⁴¹

בית הספר סומן בבירור כמתקן של האו"ם. על-פי דיווחים, לא נמסר לצה"ל על השימוש במבנה כמקום מחסה עד ל-6 בינואר, אך את טורי האזרחים שהשתרכו מחוץ לבית הספר ובתוך המתחם ניתן היה בוודאי לראות באמצעי המעקב האוויריים.⁴² האו"ם סיפק לדבריו לצה"ל נקודות ציון של כל מתקניו ברצועת עזה עוד בטרם פרצו מעשי האיבה העיקריים.⁴³ לדברי תושבים מקומיים וגורמים רשמיים באו"ם, לא התנהלה שום לחימה קרקעית בבית הספר או בסמוך אליו בכל זמן שהוא במהלך "מבצע עופרת יצוקה"; ואכן, צה"ל מעולם לא טען כי כוחותיו התפרסו במקום זה.

בסביבות השעה 22:00, לאחר ארוחת הערב, התכוונו שלושה צעירים ממשפחת א-סולטאן להשתמש בשירותים. כיוון שתאי השירותים בבניין המרכזי היו תפוסים, יצאו השלושה מהבניין כדי להשתמש בשירותים שבחצר. בעת ששהו במבנה השירותים בחצר, פגע טיל בודד של צה"ל ישירות במבנה זה, והרג את כל השלושה. החור שנפער בקיר השירותים וסימני הרסיסים שמסביב, כפי שנראו בחומרים ששידרו רשתות הטלוויזיה סי-אן-אן ובי-בי-סי, תואמים באופן מלא לנזק שנגרם מפגיעת טיל "ספייק" המשוגר ממל"ט.

ההרוגים באירוע היו:

רווחי ג'מאל רמדאן א-סולטאן, בן 24, מובטל
חוסין מחמוד עבד אל-מאלכ א-סולטאן, בן 23, חקלאי

⁴¹ תקציר מזכ"ל האו"ם לדו"ח ועדת הבדיקה של מטה האו"ם בנוגע לתקריות מסוימות שאירעו ברצועת עזה בין ה-27 בדצמבר 2008 ל-19 בינואר 2009, מה-4 במאי 2009. ועדת הבדיקה ציינה כי לחלק מהאנשים לא נערך חיפוש, כיוון שהשומרים סברו כי הם אין הם נושאים ציוד רב שאינם נושאים ציוד כלל.

⁴² תקציר מזכ"ל האו"ם לדו"ח ועדת הבדיקה של מטה האו"ם.

⁴³ "Direct Hit on UNRWA School Kills Three in Gaza," United Nations press release, January 6, 2009, http://www.un.org/unrwa/news/releases/pr-2009/jer_6jan09.html (כניסה לאתר ב-19 במרס 2009).

ארגון Human Rights Watch ראיין בנפרד שניים מבני משפחת א-סולטאן שנכחו בבית הספר "אסמא" בזמן ההתקפה. חמאדה א-סולטאן, מובטל בן 21, רואיין באוהל בבית לאהיה כיוון שביתו נהרס. א-סולטאן סיפר כיצד אחיו עאבד ושניים מבני דודיו נהרגו:

זה היה בערך בשעה תשע וחצי בערב. ישבנו בכיתות של בית הספר "אסמא" בלי שמיכות או מזרנים כי זה היה הלילה הראשון שלנו שם. כולנו היינו ערים אבל בתוך בית הספר. [אנשי הביטחון של בית הספר של אונ"רא] לא הרשו לנו לצאת לחצר או לשירותים אלא אם היה צורך דחוף.

אחי ישב אתנו בחדר שלנו יחד עם בני הדודים. אחרי שאכלו, הם יצאו החוצה לשירותים כי שני חדרי השירותים בתוך הבניין היו תפוסים כל הזמן. אני לא יודע אם הם הלכו ישר לשירותים בחוץ או שהם היו קצת עם השכנים שלנו [שגם הם היו בבית הספר].

כשאני ושאר המשפחה שלי היינו בכיתה, שמענו פתאום רעש של פיצוץ חזק, שנשמע מקרוב. יצאנו מהכיתה אבל כולנו היינו נעולים בבניין. השומרים לא הרשו לנו לצאת לחצר. השומרים אמרו שאסור לצאת החוצה ובמסדרונות בין הכיתות היה צפוף מאוד כי כל המשפחות יצאו מהכיתות.

אחרי כמעט שבע דקות שמענו קולות של אמבולנסים מתקרבים לאזור, אבל היינו מזועזעים כשראינו את האמבולנסים נכנסים לבית הספר. באותו רגע, הבנו ששלושת הבחורים נעדרים. בהתחלה, לא חשבנו שהם היו המטרה בגלל שכמו שאמרנו לך, חשבנו שהתקיפה הייתה מחוץ לבית הספר.

חיפשנו אותם [בכיתות] בתוך בית הספר אבל לא מצאנו אותם. חשבנו שאולי הם הצליחו לשכנע את השומרים לתת להם לצאת מהבניין כדי לעזור. ניסיתי לצאת אבל השומרים אסרו על כולנו לצאת. הם אמרו לנו ששלושה אנשים נפגעו בהתקפה ושהם היו מהאנשים שבאו לגור בבית הספר.

אחרי ויכוח ארוך עם השומרים, הם נתנו לי לצאת בשעה 22:45, ורציתי ללכת לבית החולים. לא הייתה שום תחבורה באותו זמן אז הלכתי לבית החולים א-שיפאא ברגל. בבית החולים אמרו לי שהם מתים אז הלכתי לחדר המתים. היה לי קשה לזהות אותם כי הם היו

שרופים ופצועים קשה. יכולתי לזהות אותם לפי חלקים של הבגדים שלהם, ואחד מהם [חוסייין] היה ג'ינג'י, אז יכולתי לזהות אותו.⁴⁴

לגבי רגע התקיפה, הוסיף חמאדה א-סולטאן:

שמענו את הקול של הפיצוץ. זה היה ממל"טים, כי אם זה היה אפאצ'י [מסוק קרב] זה היה גורם לנזק נרחב. הטיל השמיד רק את בני האדם. בבוקר ראינו את הדם שלהם וחתיכות קטנות של בשר על הקירות בכניסה לחדרי השירותים.

לפני התקיפה, היה כל-כך שקט באזור כי הפשיטה הייתה רחוקה. היינו במרכז העיר עזה, חשבנו שזה אחד המקומות הבטוחים יותר.

אביו של חוסייין א-סולטאן, מחמוד א-סולטאן, בן 48 ועובד של עיריית בית לאהיה, רואיין בנפרד, ומסר דיווח דומה. הוא אמר לארגון Human Rights Watch:

בשעה 21:00 אכלנו ארוחת ערב ביחד עם חוסייין. ממש לפני השעה 22:00 הוא ירד, ואמר שהוא צריך לשירותים. כשעדיין ישבנו בחדר, טלטל אותנו פיצוץ גדול. חשבנו שהוא פגע במסגד שהיה במרחק של כמה עשרות מטרים מבית הספר. שמענו את הפיצוץ בשעה 22:30. לא חשבנו שהבנים שלנו נפגעו.

בערך עשר דקות אחר-כך, שמענו את הסירנות של האמבולנסים וראינו דרך החלון איך הם נכנסים לבית הספר. הבנתי שהתקיפה הייתה בתוך בית הספר אז לקחתי את כל הילדים למסדרון כדי להגן עליהם במקרה שעוד רקטות יפלו.

חיפשתי את הבנים שלי. ראיתי שאשרף ואנס נמצאים יחד איתי. שאלתי אותם "איפה אתם" והם אמרו שיכול להיות שהוא בקומה אחרת. לא ציפינו שהם נפגעו כי חשבנו שהם חזרו מהשירותים חצי שעה קודם.

ביקשתי מהם לחפש את חוסייין והייתי מוטרד ומודאג מאוד. בינתיים, כמה זקנים מהמשפחה שלי באו לחדר שלי וכשראיתי אותם הייתי בטוח שחוסייין נפגע. במקום להרגיע אותי, הם בכו. האבות של שני בני הדודים של חוסייין היו ביניהם.

⁴⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חמאדה א-סולטאן, בית לאהיה, 13 במארס 2009.

לא הרשו לנו לצאת. אבל למחרת בשמונה וחצי בבוקר הלכנו לבית החולים ולקחנו אותם לקבורה.

בזמן ההתקפה המצב היה רגיל. בשקט של הלילה, יכולנו לשמוע קולות ירי אבל זה היה רחוק.

ראיתי את הדם שלהם על הקיר החיצוני של בתי השימוש. הטיל נפל על השער של מבנה השירותים, ופיזור רסיסים על הקרקע ועל הקיר, מעגלים קטנים של חורים.⁴⁵

ארגון Human Rights Watch צפה בשני קטעי וידאו שבהם נראה קיר השירותים שבו פגע הטיל זמן קצר לאחר ההתקפה. אחד הקטעים של רשת סי-אן-אן והשני של הבי-בי-סי.⁴⁶ בשני קטעי הווידאו נראים חור בקוטר של כמטר ודפוסי פיזור רסיסים על הקירות הסמוכים התואמים לסימנים של פגיעת טיל "ספייק".

קטע הווידאו של רשת הבי-בי-סי כולל ראיון עם עד ראיה נוסף, המוצג בשם תאמר, שהצהרתו הקצרה עולה בקנה אחד עם הדיווחים שמסרו חמאדה ומחמוד א-סולטאן. "היינו בחדר מספר שש והיינו מופתעים מכך ששלושה צעירים מבני הדודים שלי הלכו לשירותים והמל"ט פגע בהם, במחשבה שהם לוחמים, כשבעצם הם לא היו כאלה", הוא אמר לעיתונאי. "כמו שאתה רואה, הרקטה נחתה פה, ואחד מהם היה פה [...] אתה רואה כאן את הדם שלו ואת הנעליים".⁴⁷

האו"ם גינה מיד את ההתקפה והדגיש כי צה"ל ידע על מיקומו של בית הספר "אסמא". לדברי מקסוול גיילארד, העומד בראש משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים (OCHA) בשטחים הפלשתינאים הכבושים: "הרבה לפני הלחימה הנוכחית, האו"ם נתן לרשויות הישראליות את נקודות הציון של כל מתקניו ברצועה, כולל בית הספר של אונר"א שהותקף. ישלחקור את התקריות הטראגיות הללו, ואם המשפט ההומניטארי הבינלאומי הופר, האחראים חייבים לתת על-כך את הדין".⁴⁸

מנהל אונר"א בעזה, ג'ון גינג, הביע חשש בראיון לבי-בי-סי כי "אין בעזה אף מקום בטוח עבור האנשים הרגילים שנמצאים פה. הם מפוזרים מכך שהם עלולים להיות הבאים בתור". גינג אמר כי, בנוסף לכך

⁴⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מחמוד א-סולטאן, בית לאהיה, 13 במארס 2009.

⁴⁶ "Israel: Hamas Mortars Prompted Attack Near UN School," CNN.com, January 6, 2009, <http://edition.cnn.com/2009/WORLD/meast/01/06/israel.gaza/index.html#cnnSTCVideo>; (כניסה לאתר ב-16 במארס 2009); and "Inside a Gaza Refugee Camp," BBC News Online, January 6, 2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7814412.stm (כניסה לאתר ב-16 במארס 2009).

⁴⁷ "Inside a Gaza Refugee Camp" BBC News Online, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7814412.stm

⁴⁸ "Statement of the UN Humanitarian Coordinator for the occupied Palestinian territory Mr. Maxwell Gaylard," United Nations news room, January 6, 2009, http://www.un.org/unrwa/news/statements/gaza_crisis/maxwell_gaza_crisis.html (כניסה לאתר ב-16 במארס 2009).

שהאו"ם מסר לצה"ל את נקודות הציון של כל מתקניו ברצועה, בית הספר "אסמא" היה מסומן בבירור בסמלים של האו"ם, בדגלים ובאורות שכוונו בלילה אל הדגלים.⁴⁹

בחודש פברואר 2009, מינה מזכ"ל האו"ם ועדת חקירה כדי לבדוק את ההתקפות במהלך "מבצע עופרת יצוקה" על מתקנים ואנשי צוות של האו"ם. הוועדה בחנה תשע תקריות, כולל ההתקפה על בית הספר "אסמא" ב-5 בינואר. על-פי תקציר של דו"ח הוועדה, שפורסם בידי המזכ"ל ב-4 במאי, הרשה שומר של אונר"א בבית הספר לשלושת הצעירים לצאת לשירותים קצת אחרי השעה 23:00. בסביבות השעה 23:15 פגע הטיל בתוך מתחם בית הספר סמוך לשירותים, הרג את שלושת הגברים וגרם נזק למתחם בית הספר. ועדת החקירה של האו"ם שקלה את האפשרות שהגברים היו מעורבים בפעילות צבאית והגיעה למסקנה כי "סביר יותר שהם יצאו להשתמש בשירותים במתחם בית הספר במסגרת התנהלות רגילה, ולא התכוונו לעסוק בפעילות צבאית". הוועדה ציינה כי בבית הספר לא נמצאו כלי נשק או פריטי תחמושת כלשהם וכי "קשה להניח שנשק הוברח לתוך המתחם לפני התקרית והחוצה ממנו לאחריה".⁵⁰

ייתכן ששלושת הצעירים הפכו מטרה להתקפה מפני שלפני או אחרי שהשתמשו בשירותים עשו פעולות שרמזו למפעיל המל"ט שהם משתתפים במישרין במעשי האיבה. ארגון Human Rights Watch לא גילה ראיות כלשהן התומכות במסקנה זו. צה"ל מצדו לא טען כך ולא סיפק ראיות כלשהן לכך.

⁴⁹ ראיון עם ג'ון גינג ברשת הבי-בי-סי, זמין בכתובת: <http://www.youtube.com/watch?v=Lf60JwqXEi4> (כניסה לאתר ב-16 במארס 2009).

⁵⁰ תקציר מזכ"ל האו"ם לדו"ח ועדת הבדיקה של מטה האו"ם.

ד. סטנדרטים משפטיים בינלאומיים

על העימות המזוין שהתחולל בין ישראל לבין חמאס בין ה-27 בדצמבר 2008 ל-18 בינואר 2009 חלים כללי המשפט ההומניטארי הבינלאומי (דיני המלחמה). המשפט ההומניטארי הבינלאומי מטיל על הצדדים ללוחמה חובות משפטיות לצמצם סבל מיותר ולהגן על אזרחים ועל אנשים אחרים שאינם לוחמים. ענף משפטי זה חל בכל מצב של עימות מזוין, ללא קשר לשאלת חוקיותו של העימות עצמו על-פי המשפט הבינלאומי (כלומר, האם צד מסוים הוא תוקף או מתגונן), וללא קשר לשאלה אם הגופים הלוחמים הם צבאות סדירים או ארגונים חמושים שאינם מדינות. יחידים המבצעים בזדון הפרות קשות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי עשויים להיתבע על פשעי מלחמה בבתי משפט מקומיים או בינלאומיים.⁵¹

עקרון חסינות האזרחים ועקרון ההבחנה הם אבני היסוד של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. צדדים לעימות נדרשים להבחין בכל עת בין לוחמים לבין אזרחים, ולכוון התקפות אך ורק נגד לוחמים ונגד מטרות צבאיות אחרות. אסור מכל וכל לכוון התקפות על אזרחים ועל אובייקטים אזרחיים.

מטרות צבאיות כוללות אנשים המשתתפים ישירות במעשי האיבה, ו"אובייקטים אשר מטבעם, מיקומם, מטרותם או השימוש בהם תורמים תרומה אפקטיבית לפעולה צבאית, ושהריסתם, תפיסתם או נטרולם, באופן מוחלט או חלקי, בנסיבות המתקיימות באותו הזמן, מקנים יתרון צבאי מובהק".⁵²

אזרחים מוגנים מפני התקפות אלא אם הם משתתפים באופן ישיר או פעיל במעשי איבה, ולמשך אותו הזמן שבו הם משתתפים בהם. לדוגמה, כאשר אזרחים יורים בנשק, טוענים תחמושת במהלך חילופי אש, או מתצפתים לצורך טיווח ארטילריה, ניתן לתקוף אותם. עם זאת, אזרחים שלמשל פשוט צופים בכוחות לוחמים או כאלה שנשארים באזור קרב אינם מטרות חוקיות להתקפה.

במסגרת ניהול פעולות צבאיות, הצדדים ללוחמה נדרשים לנקוט בזהירות מתמדת כדי לחוס על האוכלוסייה האזרחית ועל אובייקטים אזרחיים ולחסוך מהם את הנזקים של מעשי האיבה, ומחובתם לנקוט באמצעי זהירות כדי להימנע מגרימת אובדן נלווה לחיי אזרחים, פגיעה של אזרחים ונזק לאובייקטים אזרחיים, ובכל מקרה למזער פגיעות אלה. אמצעי הזהירות כוללים:

⁵¹ ר' באופן כללי, הפרוטוקול הנספח הראשון משנת 1977 לאמנות ג'נבה משנת 1949 (הפרוטוקול הראשון). אף שהפרוטוקול הראשון אינו חל באופן ישיר על הלחימה ברצועת עזה, רבות מההוראות שבו הוכרו בידי מדינות, ובכללן ישראל, כמשקפות את המשפט הבינלאומי המנהגי. לפיכך הניתוח המשפטי שבדו"ח מסתמך על הפרוטוקול הראשון כמסמך המעגן כללים חשובים של המשפט המנהגי ולא רק כמסמך של חובה הסכמית. כיום מוסכם כי ככלל אין הבדל בין עקרונות היסוד של ניהול מעשי האיבה המעוגנים במשפט ההומניטארי המנהגי החלים על סכסוך בינלאומי מזוין ובין אלה החלים על סכסוך מזוין שאינו בינלאומי.

⁵² הפרוטוקול הראשון, סעיפים 48, 51(2), ו-52(2).

- עשיית כל הניתן כדי לוודא שהאובייקטים הנתקפים הם מטרות צבאיות ולא אזרחים או אובייקטים אזרחיים.⁵³
- נקיטה בכל אמצעי הזהירות האפשריים בעת בחירת אמצעי הלחימה ושיטותיה כדי למזער אובדן של חיי אזרחים.⁵⁴
- עשיית כל הניתן כדי להעריך מראש אם ההתקפה תגרום לאובדן חיי אדם ולאובדן של אובייקטים אזרחיים במידה מופרזת ביחס ליתרון הצבאי הישיר והמוחשי הצפוי.⁵⁵
- עשיית כל הניתן כדי לבטל או להשעות התקפה אם מתברר כי המטרה אינה אובייקט צבאי או כי היא תגרום לאובדן לא מידתי של חיי אזרחים.⁵⁶
- מתן אזהרה יעילה בדבר התקפות העלולות להשפיע על האוכלוסייה האזרחית כאשר הנסיבות מאפשרות זאת.⁵⁷

המשפט ההומניטארי הבינלאומי אינו אוסר על לחימה באזורים עירוניים או מיושבים. עם זאת, נוכחותם של אזרחים מטילה על הצדדים הלוחמים חובה חמורה יותר לנקוט באמצעים כדי למזער את הנזק לאזרחים. בין היתר, חובה להימנע ממיקום מטרות צבאיות באזורים המיושבים בצפיפות או בסמוך להם. כמו כן, יש להשקיע מאמצים בהרחקת אוכלוסייה אזרחית מקרבתן של מטרות צבאיות. בנוסף לכך, חל איסור על כל צד לוחם לנסות למנוע התקפות על כוחותיו במכוון באמצעות התערבות באוכלוסייה האזרחית או באמצעות שימוש באזרחים כ"מגנים אנושיים".⁵⁸

אשר על כן, התקפות מכוונות נגד אזרחים והתקפות שאינן מבחינות בין לוחמים לאזרחים, בין במכוון בין מתוך פזיזות או חוסר זהירות, הנן אסורות. יחידים המתכננים התקפות כאלה, מורים על ביצוען או מבצעים אותן נושאים באחריות לפשעי מלחמה. על-פי המשפט הבינלאומי, על ישראל – כמו על כל צד לסכסוך מזוין – חלה חובה לחקור טענות בדבר ביצוע פשעי מלחמה ולהעמיד לדין את האחראים להם.⁵⁹

על מל"טים, כמו אלה שצה"ל משתמש בהם, חלים אותם כללים המעוגנים בדיני המלחמה הנוגעים למערכות נשק אחרות. אחריותם של אנשי צוות המפעילים מל"טים למטרות לחימה אינה פחותה מזו של חיילים אחרים המפעילים כלי נשק אחרים ומערכות נשק אחרות.

⁵³ שם, סעיף 57(2)(א).

⁵⁴ שם.

⁵⁵ שם, סעיף 57(2)(ב).

⁵⁶ שם, סעיף 57(2)(ב).

⁵⁷ שם, סעיף 57(2)(ג).

⁵⁸ שם, סעיפים 57, 58.

⁵⁹ ר' International Committee of the Red Cross, Customary International Humanitarian Law (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), rule 158.

ה. המלצות

לממשלת ישראל

- יש למנות ועדת חקירה עצמאית, שבה יהיו חברים הן אנשי צבא והן אזרחים, כדי לבחון את השימוש בכלי טיס בלתי-מאוישים לצורכי תקיפה (כטב"מים או מל"טים) במהלך הלחימה ברצועת עזה בחודשים דצמבר 2008 וינואר 2009. על הוועדה לחקור משימות שכללו שיגור טילים ממל"טים שהביא לפגיעה או להרג של אזרחים, כולל סקירה וניתוח של חומרי הווידאו של התקפות אלה, שצולמו במצלמת הירי. על הוועדה להמליץ על צעדים למזעור הפגיעה באזרחים באמצעות מל"טים מזוינים בהתאם למשפט ההומניטארי הבינלאומי.
- במסגרת חקירה רחבה יותר בנוגע להתנהלות כוחות צה"ל במהלך העימות, יש למנות ועדת חקירה עצמאית אשר תבדוק את הטענות בדבר הפרות חמורות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי בידי הכוחות הישראליים ברצועת עזה, כולל טענות בדבר השימוש במל"טים להתקפות שכוונו נגד אזרחים. יש לתת פומבי לממצאי החקירה ועליהם לכלול המלצות להליכים משמעותיים או לתביעות פליליות, כפי הצורך.
- יש לתת פומבי לתצלומי הווידאו שצילמו מצלמות הירי בכל התקפות המל"טים שתועדו בדו"ח זה כדי להבהיר את ההחלטות שהתקבלו במקרים אלה, שבהם נהרגו אזרחים.
- יש לשתף פעולה באורח מלא עם ועדת החקירה שמונתה על-ידי מועצת האו"ם לזכויות האדם בראשות השופט ריצ'רד גולסטון, ובכלל זה לספק לוועדה תצלומי וידאו ממצלמות ירי של מל"טים ששיגרו טילים ואשר מפגיעתם נפצעו או נהרגו אזרחים.

תודות

המחקר שנערך לצורך דו"ח זה וכתבתו בוצעו בידי מארק גרלסקו, אנליסט צבאי בכיר במחלקת מצבי החירום של ארגון Human Rights Watch, פרד אברהמס, חוקר בכיר במחלקת מצבי החירום ביל ואן אסוולד, חוקר בחטיבה לענייני המזרח התיכון וצפון אפריקה, פארס אכרם, יועץ מחקרי, ודרייל לי, יועץ. הדו"ח נערך בידי ג'ו סטורק, סגן מנהל החטיבה לענייני המזרח התיכון וצפון אפריקה, ג'יימס רוס, מנהל לענייני משפט ומדיניות, ואיאן גורוויין, קצין תוכנית בכיר. מת'יו מקנזי ביצע את העריכה הגראפית של המפות ושל תצלומי הלוויין, וחברת "דיגילט גלוב" סיפקה את תצלומי הלוויין. שירלי ערן ואופיר פוירשטיין תרגמו את הדו"ח לשפה העברית.

ארגון Human Rights Watch מכיר טובה לכל הקורבנות ועדי הראייה שסיפקו מידע לדו"ח זה. תודה שלוחה גם לארגונים הפלשתינאים והישראליים לזכויות האדם שסייעו, ובפרט למרכז אל-מזאן לזכויות האדם, לארגון שוברים שתיקה, לבצלם, למרכז הפלשתיני לזכויות האדם ולרופאים לזכויות אדם-ישראל. ארגון Human Rights Watch מודה גם לתאגיד השידור הנורבגי על כך שהסדיר בדיקה של דוגמיות שנלקחו על-ידי ארגון Human Rights Watch ברצועת עזה, וכן למכון לטכנולוגיית אנרגיה (IFE) באוסלו, נורווגיה, שבו נערכו הבדיקות ולאובה דולום מהמוסד הנורווגי למחקר הגנתי (FFI).

נספח: מכתב מארגון Human Rights Watch לצה"ל

12 במארס 2009

לכבוד
תת-אלוף אבי בניהו
דובר צה"ל
מדור ארגונים בינלאומיים
טלפון: 5691842-03
פקס: 5693971-03
תא"ל בניהו הנכבד,

מקווה כי יוכל להיפגש עם המחלקה המשפטית של צה"ל ב-25 במארס, כפי Human Rights Watch ארגון שביקשנו במכתב ששלחנו מוקדם יותר היום.

כמו כן, נעריך זאת מאוד אם משרדך יוכל לספק לנו תשובות לשאלות המפורטות להלן, המתייחסות לשימוש שעשתה ישראל בכטב"מי תקיפה (כטב"ם: כלי טיס בלתי מאויש, או מל"ט), במהלך "מבצע עופרת יצוקה". נודה לך מאוד אם תוכל לספק לנו תשובה עד ה-30 במארס 2009.

- 1) לאיזה צורך הפעיל צה"ל כטב"מי תקיפה [כטב"ם: כלי טיס בלתי מאויש] במהלך מבצע עופרת יצוקה?
- 2) באילו כטב"מי תקיפה השתמשה ישראל ברצועת עזה במהלך העימות? באילו כטב"מים אחרים נעשה שימוש לצורך סקירת שטח האויב או למטרות אחרות?
- 3) מהו החימוש הסטנדרטי בכטב"מי תקיפה של צה"ל? האם זהו החימוש שבו נעשה שימוש במהלך מבצע עופרת יצוקה?
- 4) מהי מידת הדיוק של החיישנים האלקטרו-אופטיים בכטב"מים של צה"ל או בפלטפורמות ISAR (מודיעין מעקב וסיוורים בשטח האויב) אחרות?
- 5) באיזה (NIIRS National Image Interpretability Rating Scales - סולם לאומי לדירוג המידה שבה ניתן לפענח דימויים) מספקים החיישנים על הכטב"מים של צה"ל תמונות?

- (6) האם ביצע צה"ל הערכה של הנזק הנלווה שנגרם כתוצאה מהתקפות בהן היו מעורבים כטב"מי תקיפה?
- (7) האם אנשי הפרקליטות הצבאית השתתפו בהערכות של התקפות באמצעות כטב"מי תקיפה?
- (8) האם מפעילי כטב"מי התקיפה של צה"ל מדורגים כטייסים?
- (9) האם תוכל לספק מספר כולל של ההתקפות באמצעות מל"טים במהלך מבצע עופרת יצוקה? האם תוכל למסור לנו מה היו שיעורי הנפגעים בהתקפות אלה?
- (10) מה היתה המטרה הצבאית של התקפת המל"טים שבוצעה ב-27 בדצמבר 2008, יומה הראשון של הלחימה, בסביבות השעה 13:30, ואשר בה נפגעה קבוצה של צעירים שעמדו ליד הכניסה למכללה הטכנית של עזה [GPS 31.51162/034.44336]?
- (11) מה היתה המטרה הצבאית של התקפת הטילים שנורו ממל"ט ב-29 בדצמבר 2008 בסביבות השעה 16:30 ברח' זימו שבמזרח העיירה ג'באליא, ואשר פגעו במשאית בבעלות משפחת סמור? מאוחר יותר פרסם צה"ל סרטון וידאו של תקיפה זו, הזמין בכתובת:
- http://www.youtube.com/watch?v=qG0CzM_Frvc&feature=channel_page
- (12) מה היתה המטרה הצבאית של התקפת הטילים שנורו ממל"ט ב-4 בינואר 2009 בסביבות השעה 10:30 ואשר פגעו בגג בית משפחת משראווי בעיר עזה [GPS 31.51243/034.45655]?
- (13) מה היתה המטרה הצבאית של התקפת הטילים שנורו ממל"ט ב-4 בינואר 2009 בסביבות השעה 15:00 ואשר פגעו בגג בית משפחת בשכונת שעף בעיר עזה [GPS 31.50928/034.47826]?
- (14) מה היתה המטרה הצבאית של התקפת הטילים שנורו ממל"ט ב-5 בינואר בסביבות הצהריים ואשר פגעו בגג בית משפחת עלאו, גם הוא בשכונת שעף בעיר עזה [GPS 31.50828/034.47721]?
- (15) מה היתה המטרה הצבאית של התקפת הטילים שנורו ממל"ט ב-9 בינואר 2009 בסביבות השעה 14:15 ואשר פגעו באנשים ברחוב בסמוך למסעדת אל-עומדה בח'אן יונס?
- (16) האם תוכל בבקשה לאפשר לנו לצפות בצילומי וידאו של התקפות צה"ל על העיר עזה שבוצעו באמצעות מל"טים ב-27 בדצמבר 2008, ב-4 בינואר 2009, ב-5 בינואר 2009 וב-9 בינואר 2009?

נודה לך מאוד אם תשיב על שאלות אלה.

בכבוד רב,

ג'ו סטורק,

סגן מנהל החטיבה לענייני המזרח התיכון וצפון אפריקה בארגון Human Rights Watch